

Η ιστορία του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Αθηνών κατά τη διάρκεια της ναζιστικής περιόδου

Μια πρώτη εκτίμηση

Alexandra Kankeleit

Δρ Αρχαιολογίας

Επιστημονική συνεργάτιδα
Γερμανικού Αρχαιολογικού
Ινστιτούτου Αθηνών

alexandra.kankeleit@dainst.de

Θεματικές που αφορούν στην έρευνα των σχέσεων αρχαιολογίας και πολιτικής ή αρχαιολογίας και πολέμου είναι σήμερα ιδιαιτέρως δημοφιλείς όχι μόνο στη Γερμανία αλλά και παγκοσμίως. Διάφορες έρευνες ασχολούνται κατά κύριο λόγο με το πρώτο ήμισυ του 20ού αιώνα. Το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο ασχολείται στο πλαίσιο του δικτύου Cluster 5 με την ιστορία της αρχαιολογίας. Σημαντικό πεδίο της έρευνας αποτελεί η «στάση του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου κατά την περίοδο του εθνικοσοσιαλισμού και της συμπεριφοράς των διευθυντικών του στελεχών». Στο πλαίσιο αυτό γράφτηκε και το παρόν άρθρο.

Λέξεις ευρετηρίου

αρχαιολογία
Αθήνα
ΓΑΙ
ανασκαφές
Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο
Gebauer Kurt
Γερμανία
Ελλάδα
Κεραμεικός
μουσεία
Εθνικοσοσιαλισμός
Κατοχή
αναμνήσεις
Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος
υποκειμενική αντίληψη
κλοπή αρχαιοτήτων
παραδοσιακή απεικόνιση ιστορικών γεγονότων

Deutsches Archäolog.
gisches Institut;
25-3-33.

1. Το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Αθηνών στις 25 Μαρτίου 1933
(Πηγή: Κάρτ ποστάλ στο αρχείο του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου,
αρ. ψηφιοποίησης KZ-IG 713).

Υπό την αιγίδα του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου (ΓΑΙ) Αθηνών (εικ.1) ξεκίνησε τον Ιούλιο του 2016 το ερευνητικό πρόγραμμα «Ιστορία του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Αθηνών κατά τη διάρκεια της ναζιστικής περιόδου».¹ Η έρευνα, που πρόκειται να δημοσιευθεί ως μονογραφία, διεξάγεται σε στενή συνεργασία με συναδέλφους από τη Γερμανία και την Ελλάδα με σκοπό μια κριτική και περισσότερο διαφοροποιημένη εξέταση των δεδομένων.

Σε πρώτη φάση θα εξεταστεί και θα αξιολογηθεί το υλικό των πηγών. Πρόκειται για υλικό που βρίσκεται σε γερμανικά² και ελληνικά³ αρχεία. Επιπροσθέτως, θα εξεταστεί και υλικό που βρίσκεται σε ιδιωτικά αρχεία, καθώς και όποιο άλλο υλικό υπάρχει σε αρχεία άλλων γερμανικών υπηρεσιών στην Ελλάδα.⁴

Μέχρι σήμερα, στο επίκεντρο των περισσότερων ερευνών βρίσκεται η λεγόμενη οπτική εκ των έσω, δηλαδή η γερμανική θεώρηση των γεγονότων στην Ελλάδα.⁵ Είναι χαρακτηριστικό ότι σε ελάχιστες περιπτώσεις λαμβάνεται υπόψη ο ρόλος και η αντίληψη των θυμάτων, δηλαδή των κατοίκων της ελληνικής επικράτειας. Τούτο αποτελεί ένα μάλλον αξιοπερίεργο γεγονός, καθώς ήδη το 1947 ο Ludwig Curtius, σε μια αναφορά του στα κεντρικά του ΓΑΙ, σημείωνε ότι «η Ελλάδα έχει απωλέσει λόγω του πολέμου και των εσωτερικών ταραχών το 60% του ανθρώπινου δυναμικού που ασχολούνταν με την αρχαιολογία».⁶ Στην έρευνά μας θα δώσουμε ιδιαίτερη βαρύτητα και στην «από έξω θεώρηση», στις αναμνήσεις και στις εμπειρίες, δηλαδή, των Ελλήνων συναδέλφων.⁷

Θεματικές που αφορούν στην έρευνα των σχέσεων αρχαιολογίας και πολιτικής ή αρχαιολογίας και πολέμου είναι σήμερα ιδιαίτερα δημοφιλείς όχι μόνο στη Γερμανία αλλά και παγκοσμίως. Διάφορες έρευνες ασχολούνται κατά κύριο λόγο με το πρώτο ήμισυ του 20ού αιώνα.⁸ Το ΓΑΙ ασχολείται στο πλαίσιο του δικτύου Cluster 5 με την ιστορία της αρχαιολογίας. Σημαντικό πεδίο της έρευνας αποτελεί η «στάση του ΓΑΙ κατά την περίοδο του εθνικοσοσιαλισμού και της συμπεριφοράς των διευθυντικών του στελεχών».⁹ Στο πλαίσιο αυτό γράφτηκε και το παρόν άρθρο.

Η ιστορική έρευνα στη Γερμανία

Οι ιστορικές ανακατατάξεις στο τέλος του 20ού αιώνα, η πτώση του τείχους και το τέλος της Σοβιετικής Ένωσης διευκόλυναν σημαντικά μια πιο ευρεία και ενδελεχή έρευνα της περιόδου που μας

απασχολεί. Οι πρωταγωνιστές των δεκαετιών 1930 και 1940 έχουν πια πεθάνει. Η επιρροή των συγγενών και μαθητών τους είναι ασθενής. Το ενδιαφέρον εκ μέρους της κοινωνίας και η επιθυμία να γνωρίσει κανείς καλύτερα την ιστορία του τομέα δραστηριότητάς του προβάλλουν όλο και πιο επιτακτικά.

Τα τελευταία χρόνια φωτίστηκε ιδιαιτέρως ο ρόλος μεγάλων γερμανικών θεσμικών κέντρων κατά τη διάρκεια της εθνικοσοσιαλιστικής κυριαρχίας· εδώ μπορούμε να αναφέρουμε, επί παραδείγματι, το Υπουργείο Εξωτερικών,¹⁰ το Υπουργείο Δικαιοσύνης,¹¹ διάφορα πανεπιστήμια¹² και ερευνητικά κέντρα,¹³ καθώς και μουσεία.¹⁴

Στις εν λόγω έρευνες, των οποίων τα αποτελέσματα είναι μάλλον απογοητευτικά, φανερώνεται ότι σε πολλούς φορείς της μεταπολεμικής Γερμανίας εξακολουθούσαν να κυριαρχούν οι ελίτ του εθνικοσοσιαλισμού. Σε κάποιες περιπτώσεις μάλιστα, μετά το 1945 συναντούμε περισσότερους ανθρώπους με εθνικοσοσιαλιστικό παρελθόν από ό,τι πριν. Μεταξύ των υπευθύνων κυριαρχούσε ένα πνεύμα «ομερτά», που απέκλειε οποιαδήποτε κριτική αντιμετώπιση του παρελθόντος. Μόνο σε ελάχιστες περιπτώσεις τιμωρήθηκαν εγκλήματα και επέστρεψαν οι εκδιωχθέντες. Αριστεροί επιστήμονες ήταν ανεπιθύμητοι, καθώς μετά τον πόλεμο ο εχθρός προερχόταν σαφώς από τα ανατολικά (Σοβιετική Ένωση).

Ιστορία και μνήμη

Στην ανασύσταση ιστορικών γεγονότων οι πηγές διαδραματίζουν πρωτεύοντα ρόλο –αλληλογραφία, επίσημα έγγραφα, συμβόλαια και άλλα ντοκουμέντα, φωτογραφίες αλλά και συνεντεύξεις είναι σε θέση να μεταφέρουν άμεσα την ατμόσφαιρα και τους προβληματισμούς άλλων εποχών. Η αναζήτηση πηγών που δεν επιδέχονται ερμηνεία και δεν έχουν παραχαραχθεί, καθώς και η επιθυμία για ένα καθαρό αποτέλεσμα αποτελούν τα πρώτα μελήματα των ερευνητών. Στόχος είναι μια όσο το δυνατόν αντικειμενικότερη αναφορά στηριγμένη σε γεγονότα.

Η εμπειρία ωστόσο έχει δείξει ότι για κάθε γεγονός υπάρχουν τουλάχιστον δύο αναγνώσεις. Οι πηγές δεν είναι ποτέ μονοδιάστατες. Όση περιπλοκότητα και αμφισημία χαρακτηρίζει τους ανθρώπους, άλλη τόση χαρακτηρίζει και τα ντοκουμέντα που αφήνουν πίσω τους.

Εξίσου προβληματική είναι και η αποσπασματική φύση των αρχειακών κειμένων. Πολλά επιβαρυντι-

κά ντοκουμέντα έχουν εξαφανιστεί ή έχουν καταστραφεί επί τούτου τα τελευταία 70 χρόνια.¹⁵

Σε κάποια ντοκουμέντα συναντούμε επίσης αντιφατικές διατυπώσεις σχετικά με τις σχέσεις των πρωταγωνιστών.¹⁶ Εκκινώντας από τις προσωπικές εμπειρίες, την κοινωνικοποίηση και αντίληψη του καθενός, μπορεί το περιεχόμενο να διαβαστεί και να ερμηνευθεί αναλόγως.¹⁷ Σε αυτά προστίθενται και οι προσωπικοί μηχανισμοί απώθησης, καθώς και η βασική ανάγκη του προσώπου να παρουσιάσει μια θετική εικόνα του εαυτού και των ομοίων του.¹⁸

Κοιτώντας κανείς τις πηγές και τη βιβλιογραφία ανασύρει στη μνήμη του την ταινία του Ακίρα Κουροσάβα *Ρασομόν*. Η ταινία του 1950 δείχνει ανάγλυφα πόσο η αντίληψη και η μνήμη εξαρτώνται από τα προσωπικά ενδιαφέροντα και κριτήρια. Το ίδιο γεγονός/έγκλημα περιγράφεται από τέσσερις πρωταγωνιστές με τέσσερις τελείως διαφορετικούς τρόπους. Κάθε εκδοχή είναι καθ' αυτήν απολύτως πειστική και αληθοφανής. Πίσω μένει ένας μπερδεμένος και χωρίς καμία βεβαιότητα θεατής.¹⁹

Οι συνεργάτες του ΓΑΙ Αθηνών κατά τη διάρκεια της ναζιστικής περιόδου

Καθώς η έρευνά μας δεν είναι ολοκληρωμένη και καθώς καθημερινά δεχόμαστε νέες πληροφορίες και ντοκουμέντα, θα επικεντρώσουμε σε ένα συγκεκριμένο παράδειγμα, ώστε να δείξουμε τη συνθετότητα αλλά και τα προβλήματα της τρέχουσας έρευνας.²⁰

Ο Ulf Jantzen κατέγραψε το 1986 το προσωπικό του ΓΑΙ Αθηνών –το δικό του όνομα βρίσκεται και αυτό στη λίστα, απουσιάζουν ωστόσο πρόσωπα που συνεργάστηκαν με διάφορους τρόπους με το ΓΑΙ Αθηνών (εικ. 2). Σε αυτούς ανήκουν, επί παραδείγματι, υπότροφοι, εξωτερικοί συνεργάτες, εθελοντές αρχαιολόγοι ή κάποιοι που πληρώνονταν απευθείας από τα κεντρικά του ΓΑΙ ή από άλλες πηγές. Τέτοιες ήταν οι περιπτώσεις των ανασκαφών της Ολυμπίας Hans Schleif και Emil Kunze, οι οποίοι αναφέρονται ως επίσημοι συνεργάτες του ΓΑΙ Αθηνών σε περισσότερες πηγές (π.χ. στο περιοδικό *Archäologischer Anzeiger*). Επίσης, δεν αναφέρονται οι Εβραίοι συνεργάτες, οι οποίοι κατόπιν εφαρμογής του δημοσιοϋπαλληλικού κώδικα της 7ης Απριλίου 1933 απομακρύνθηκαν από το ΓΑΙ Αθηνών. Εκδόσεις και άλλα ντοκουμέντα που βρίσκονται στο κεντρικό αρχείο του ΓΑΙ περιέχουν και άλλες σχετικές πληροφορίες και η επεξεργασία τους αποτελεί κεντρικό μέλημα για το μέλλον.

2. Προσωπικό του ΓΑΙ Αθηνών 1930-1944 (Πηγή: Jantzen 1986, σ. 108 κ.εξ.).

Διεύθυνση και Υπάλληλοι: 1930 - 1936	
Πρώτος Διευθυντής	
Karo, Georg	1930-1936
Δεύτερος Διευθυντής	
Wrede, Walther	έως 1937
Βοηθοί και Έκτακτοι	
Kraiker, Wilhelm	έως 1931
Kunze, Emil	έως 1933
Johannes, Heinz	1931 - 1937
Schefold, Karl	1933-1935
Eilmann, Richard	1933-1934
Crome, Friedrich	1934-1936
Hampe, Roland	1935-1937
Homann-Wedeking, Ernst	από 1936
Gebauer, Kurt	1936
Grundmann, Kimon	από 1930

Διεύθυνση και Υπάλληλοι: 1937 - 1944	
Πρώτος Διευθυντής	
Wrede, Walther	1937-1944
Δεύτερος Διευθυντής	
Kübler, Karl	1937-1944
Δεύτερος Διευθυντής	
Walter, Otto	1939-1944
Διευθυντής Βυζαντινού Τμήματος	
Weigand, Edmund	1942
Βοηθοί και Έκτακτοι	
Jantzen, Ulf	1937-1939
Homann-Wedeking, Ernst	έως 1938
Brommer, Frank	1938-1940
Gebauer, Kurt	1939-1942
Riemann, Hans	1937
Peek, Werner	1940-1941
Buttlar, Herbert von	1940
Pfeiff, Karl Arno	1942-1943
Grundmann, Kimon	1941-1944

Σειρά συνεργατών ξεχάστηκαν γρήγορα για διάφορους λόγους –είτε επειδή πέθαναν νωρίς, είτε επειδή μετά τον πόλεμο δεν ανέλαβαν κάποια θέση στο ΓΑΙ:

- Ο **Heinz Johannes** (1901-1945) υπήρξε από το 1931 ενεργός στο ΓΑΙ Αθηνών ως αρχιτέκτονας και ιστορικός της αρχιτεκτονικής.²¹ Ο ίδιος παρέδωσε πολλά σχέδια σχετικά με το προγραμματισμένο νέο κτήριο του ΓΑΙ Αθηνών στην οδό Ρηγίλλης,²² σχεδίασε το Μουσείο του Κεραμεικού²³ και το σπίτι των ανασκαφών στην Ολυμπία.²⁴ Συμμετείχε στις ανασκαφές στην Ολυμπία²⁵ και στον Κεραμεικό,²⁶ γνωμοδότησε σχετικά με την αναστήλωση των κίωνων στον ναό του Δία στην Ολυμπία²⁷ και υπήρξε υπεύθυνος για τον προϋπολογισμό «της ανασκαφής του φύρερ» στην Ολυμπία.²⁸ Από το 1934 υπήρξε μέλος του εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος (NSDAP).²⁹
- Ο **Johann Friedrich Crome** (1906-1962) ήταν επιστημονικός τμηματάρχης³⁰ στο ΓΑΙ Αθηνών. Σύντομα ανέλαβε και τη θέση του τομεάρχη του εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος στην Αθήνα.³¹ Μέχρι σήμερα γνωρίζουμε ελάχιστα πράγματα για την επιστημονική και πολιτική δραστηριότητά του στην Ελλάδα.³²
- Ο **Werner Peek** (1904-1994) ήταν ο τελευταίος μαθητής του Ulrich von Wilamowitz-Moellendorf (1848-1931). Πολύ νωρίς απέκτησε διεθνή φήμη ως επιγραφολόγος. Στις δεκαετίες 1930 και 1940 διέμεινε για καιρό στην Ελλάδα και συνεργάστηκε στενά με το ΓΑΙ Αθηνών, ειδικά με τους Karl Kübler και Walther Wrede. Από τον Ιανουάριο του 1934 ο Peek υπήρξε μέλος του κόμματος, ενώ νωρίτερα έγινε μέλος των SA (01.07.1933) και της χιτλερικής νεολαίας (01.10.1933).³³ Απέκτησε δε ιδιαίτερη πολιτική δύναμη ως συνιδρυτής και αρχηγός της χιτλερικής νεολαίας στην Ελλάδα (1933-1935).³⁴ Τον Μάιο του 1940 έγινε γενικός γραμματέας του νεοοργανωθέντος Γερμανο-Ελληνικού Συνδέσμου. Απαλλάχθηκε από τα στρατιωτικά καθήκοντα και ανέλαβε «ειδικά καθήκοντα νευραλγικής σημασίας για τον πόλεμο» στην Ελλάδα. Σε αυτά ανήκε, επί παραδείγματι, η προώθηση της συνεργασίας Γερμανίας και Ελλάδας σε επίπεδο πολιτιστικής πολιτικής. Ο Peek φρόντιζε να διατηρεί επαφή με «σημαντικές προσωπικότητες» σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη.³⁵ Το 1942, χρονιά κατοχής, ο Peek ανέλαβε επίσης επιμελητής της περιοδικής έκδοσης του ΓΑΙ Αθηνών *Athenische Mitteilungen*.³⁶
- Ο **Kimon Grundmann** (1891-1968) υπήρξε λόγω γέννησης, οικογένειας και σπουδών στενά συνδεδεμένος με την Ελλάδα.³⁷ Το 1928 ξεκίνησε τη συνεργασία του με το ΓΑΙ Αθηνών ως διοικητικός υπάλληλος.³⁸ Σταδιακά ασχολήθηκε και με αρχαιολογικά ζητήματα, κυρίως με ανασκαφές προϊστορικού ενδιαφέροντος.³⁹ Επιπλέον τον διέκρινε μεγάλο ταλέντο στο αρχαιολογικό σχέδιο.⁴⁰ Το 1934 έγινε μέλος του εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος,⁴¹ ενώ το 1942 αναδείχθηκε σε επιστημονικό τμηματάρχη του ΓΑΙ Αθηνών και διηύθυνε δικές του ανασκαφές.⁴² Μετά τον πόλεμο ήταν ανεπιθύμητος στην Ελλάδα, σύμφωνα με δική του μαρτυρία, γεγονός που του στοίχισε πολύ.⁴³ Το 1955 του επετράπη ξανά η είσοδος στη χώρα και έγινε βοηθός του Vladimir Milojević στην ανασκαφή στην Άργισσα Μαγούλα, στη Θεσσαλία.⁴⁴
- **Kurt Gebauer** (1909-1942): Εκκινώντας από το παράδειγμα του συνεργάτη του ΓΑΙ Αθηνών Kurt Gebauer θα επιχειρήσω να δείξω πόσο τυχαία ή και μονόπλευρη μπορεί να είναι η πληροφόρηση σχετικά με πρόσωπα, γεγονότα ή καταστάσεις του παρελθόντος. Μια πιο ενδελεχής έρευνα σχετικά με τον Kurt Gebauer είναι σε εξέλιξη, σε συνεργασία με τον εγγονό του Gregor Gebauer.⁴⁵

Θα εξετάσω τον Kurt Gebauer α) ως ερευνητή και συνεργάτη του ΓΑΙ Αθηνών, β) ως μέλος του εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος και των SS και γ) ως ιδιώτη.⁴⁶

Kurt Gebauer Θάνατος και μνήμη

Η μνήμη του Kurt Gebauer στην Ελλάδα επικεντρώνεται στην περίοδο της Κατοχής (1941-1944) και συνδέεται με ένα μεμονωμένο γεγονός (1942). Το πρόσωπο εξαντλείται σε μία και μοναδική, ατυχή στιγμή.⁴⁷ Θέλω να επιχειρήσω λοιπόν μια καλύτερη κατανόηση της σύντομης ζωής του αλλά και του ίδιου του προσώπου.⁴⁸

Ο Kurt Gebauer πέθανε σε ηλικία 33 ετών σε ένα αεροπορικό δυστύχημα στις 18 Δεκεμβρίου 1942 κοντά στη Βιέννη (εικ. 3). Οι ακριβείς συνθήκες δεν είναι γνωστές.⁴⁹ Στην περιοδική έκδοση *Archäologischer Anzeiger* του 1943 ο θάνατός του χαρακτηρίζεται ως «θάνατος ήρωος».⁵⁰ Σε άλλο κείμενο αναφέρεται ότι ο θάνατός του ήταν «άμεσο αποτέλεσμα του πολέμου».⁵¹

Von den Angehörigen des Archäologischen Instituts des Deutschen Reiches
starb am 18. Dezember 1942 den Soldatentod

Dr. KURT GEBAUER

Assistent an der Zweigstelle Athen.

Das Institut verliert in ihm einen stets hilfsbereiten Beamten und einen lang-
jährigen vertrauten Mitarbeiter an der Kerameikosgrabung. Die Archäo-
logische Wissenschaft verdankt seiner Tatkraft nachhaltige Förderung.
Ehre seinem Angedenken!

3. Αγγελία θανάτου του Kurt Gebauer
(Πηγή: *Archäologischer Anzeiger* 1942).

4. Επικήδειος για τον Kurt Gebauer
(Πηγή: *Gnomon* 1943).

Ο Gebauer άφησε μεγάλο κενό και ως αρχαιολόγος και ως πατέρας. Στον επικήδειο λόγο του ο Karl Kübler αναφέρθηκε με θερμά λόγια κυρίως στις δραστηριότητές του στο ΓΑΙ Αθηνών (εικ. 4): από το 1936 υπήρξε ενεργός συνεργάτης της ανασκαφής του Κεραμεικού, ενώ το 1942 συντόνιζε τις διαπραγματεύσεις για την απαλλοτρίωση γειτονικών οικοπέδων.⁵² Παράλληλα με τις ανασκαφές στην Αθήνα, έκανε και τοπογραφικές έρευνες στην Πελοπόννησο. Ως απεσταλμένος της Εταιρείας Μελέτης της Κληρονομιάς των Προπατόρων (Ahnenerbe) διεξήγε έρευνες στην Κορινθία. Ο Kübler υπονόησε ότι οι επιφανειακές έρευνές του συμβάδιζαν με τον χαρακτήρα του, ιδιαίτερα στοιχεία του οποίου συνιστούσαν η «μοναξιά» και η «ιδιορρυθμία». Δύο μονογραφίες ξεχώρισαν από το συγγραφικό του έργο.

Στην ανασκαφική του έκθεση που δημοσιεύθηκε στον *Archäologischer Anzeiger* του 1943 (εικ. 5) ο Kübler κάνει μνεία στη δυσκολία και τον χρόνο που χρειάζονταν οι διαπραγματεύσεις για τις απαλλοτριώσεις στον Κεραμεικό. Τα προβλήματα με τις διαπραγματεύσεις –που σημειωτέον ξεκίνησαν κατά τη διάρκεια της Κατοχής– αναδεικνύονται και

Kurt Gebauer †

Der Assistent des Deutschen Archäologischen Institutes, Zweigstelle Athen, Dr. Kurt Gebauer, Soldat bei einer Dolmetscherkompagnie, ist im Dezember 1942 auf einer Dienstreise nach Athen im Alter von 34 Jahren durch einen Flugzeugunfall tödlich verunglückt. Seit 1936 Mitarbeiter der Kerameikosgrabung und mit der ihm dort gestellten Aufgabe verwachsen, hatte er die Freilegung der Athener Staatsgräber vor dem Dipylon als großes Ziel vor Augen. Nach der Enteignung des Geländes, die er im Laufe des Jahres 1942 durchführte, konnte er den Beginn der Grabung noch greifbar vor sich sehen. Gleich tätig, wenn auch durch die Arbeiten im Kerameikos und durch seine Pflichten als Assistent zeitweise gehemmt, stand er im Dienst eines zweiten alten Institutsunternehmens, der topographischen Aufnahme der Argolis. Als Forschungsgebiet war ihm hier die Epidauria zugeteilt. Aus einem Mosaik von Eintragungen über topographisch wichtige Geländebe- funde, darunter die von ihm ausgegrabenen mykenischen Sitze Kandia und Iria, sollte sich ihm einmal das Gesamtbild der Geschichte der Landschaft formen so wie das der Korinthia, die er im Auftrage des Ahnenerbes bearbeitete. Bei diesen topographischen Aufgaben fühlte er sich ganz auf sich selbst gestellt. Und mehr noch: die Einsamkeit, die herbe Landschaft, die ihn auf seinen mitunter wochenlangen Begehungen des Geländes dort umgaben, waren ihm ein Bild seines eigenen Wesens. Die feste Form, nach der er strebte, hier war sie Natur. Im Bemühen um Gestalt ganz selbst zu sein, lag die Eigenwilligkeit seines Wesens tief begründet. War es Gebauer auch nicht vergönnt, die Aufgaben, die ihm und die er sich in den letzten Jahren gestellt, zum Abschluß zu bringen, zwei frühere Arbeiten, seine Münchener Dissertation über das Alexanderbildnis und die gemeinsam mit R. Eilmann übernommene Veröffentlichung der frühattischen Vasen in Berlin, konnte er vollenden. Sie sind von bleibendem Wert und werden sein Andenken immer wach halten.

Athen

Karl Kübler

DIE AUSGRABUNGEN IM KERAMEIKOS

Wie dem Nachruf oben S.I zu entnehmen, hat die Kerameikosgrabung in diesem Berichtsjahr den jähen Verlust ihres Mitarbeiters K. Gebauer zu beklagen, der seit 1936 mit der Fortsetzung der Aufdeckungsarbeiten an der Staatsgräberstraße vor dem Dipylon betraut war. Seinen zunächst gemeinsam mit H. Johannes durchgeführten Untersuchungen, über die er laufend im AA. berichtete, verdanken wir die Freilegung nicht nur der Gräber am Westrand der Straße, soweit sie in das Grabungsgelände einbezogen ist, sondern darüber hinaus auch der Gräber und Grabmäler am Querweg von der Staatsgräberstraße zum Eridanos und einer Anzahl profaner Anlagen, Töpfereien, Gießereien und Bäder zwischen den Gräbern und in ihrem Hintergelände. Die Ausweitung der Tiefgrabung auf die Breite der Staatsgräberstraße war dem ganz in seinen Plänen Lebenden nur mit vorzubereiten vergönnt. Die schwierigen und langwierigen Verhandlungen zur Enteignung und die Abräumung des überbauten Geländes während des ersten Halbjahres 1942 sind sein Werk. Als Vorbedingung für die im Februar 1943 nunmehr in Angriff genommenen Ausgrabungsarbeiten wird gerade dieser Einsatz Gebauers für die Kerameikosgrabung immer in lebendigster Erinnerung bleiben.

5. Ανασκαφική έκθεση για τον Κεραμεικό
(Πηγή: Archäologischer Anzeiger 1943).

στην αλληλογραφία των Martin Schede και Walther Wrede, που βρίσκεται στο αρχείο του ΓΑΙ Βερολίνου.⁵³

Στο βιογραφικό του Gebauer από το 1940 (εικ. 6) αναφέρεται επίσης ότι μεταξύ των ετών 1938 και 1939 συμμετείχε και σε ανασκαφές στην Ακρόπολη.⁵⁴

6. Απόσπασμα από το βιογραφικό σημείωμα του Gebauer (Πηγή: BArch R 4901/17535, φάκελος Kurt Gebauer 1939).

Bildungsgang oder Nachweis der sonstigen Eignung

Ostern 1916 bis Ostern 1920
Bürgerschule Zittau. Ostern
1920 bis Ostern 1929 huma-
nistisches Gymnasium Zittau.
Reifeprüfung Ostern 1929.
Beginn des Studiums der klas-
sischen Archäologie S.S. 1929
und zwar

2 Semester in Basel
2 " " Berlin
8 " " München

Promotion 31.1.1935
neben Archäologie waren als
Nebenfach alte Geschichte
und Altphilologie belegt.

Februar 1935 bis September
1935 Volontär an den Anti-
kenabteilungen der Staatli-
chen Museen Berlin.

Januar 1936 bis Februar 1937
Stipendiat des Archäologi-
schen Instituts des Deutschen
Reiches.

- Ägypten, Griechenland, Aus-
grabung in Kerameikos -

März 1937 bis Januar 1938
Bearbeitung der Publikation
der frühattischen Vasen im
Auftrage der Staatlichen
Museen in Berlin.

Februar 1938 bis Juni 1938
Topographische Forschungen
und selbständige Grabungs-
arbeiten in der Akropolis
und in Kerameikos im Auf-
trage des Archäologischen
Instituts des Deutschen Rei-
ches, Zweigstelle Athen.

Juli 1938 bis Oktober 1938
Bearbeitung der Grabungser-
gebnisse im Auftrage des
Reichsführers SS. Von Novem-
ber 1938 bis Januar 1939

Forschungen zur vorgeschicht-
lichen Besiedlung des Gebie-
tes um Korinth.

Februar 1939 Nachgrabungen auf
der Akropolis. März bis Mai 1939
Versuchsgrabungen im Gebiet von
Epidauros in Kandia und Ira und
Bearbeitung von Funden. Juni 1939
Grabungen in Kerameikos.

Kurt Gebauer

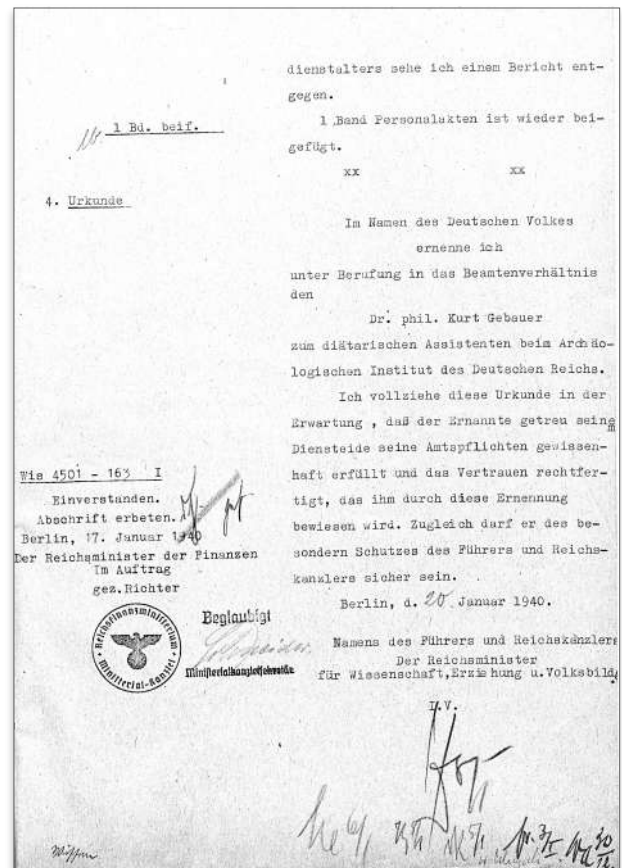
Ερευνητής και συνεργάτης του ΓΑΙ Αθηνών

Κατά το μεγαλύτερο διάστημα του 1936 ο Gebauer ζούσε στην Αθήνα και συμμετείχε ως ταξιδιωτικός υπότροφος στην ανασκαφή του Κεραμεικού. Ο Jantzen τον συμπεριέλαβε για το εν λόγω διάστημα στον κατάλογο των συνεργατών του ΓΑΙ, παρόλο που ο Gebauer δεν ήταν επισήμως υπάλληλος του Ινστιτούτου.⁵⁵ Άλλοι ταξιδιωτικοί υπότροφοι της εποχής, οι οποίοι επίσης είχαν ενεργό συμμετοχή στο ΓΑΙ Αθηνών, δεν συμπεριλαμβάνονται στον κατάλογο, γεγονός το οποίο δείχνει ότι δεν ακολουθούντο σταθερά κριτήρια σχετικά με το ποιος θεωρείτο συνεργάτης και ποιος όχι.

Ο Kübler και ο Wrede ήταν πολύ ευχαριστημένοι με τη δουλειά του, και για αυτό, τον Ιούνιο του 1937, τον πρότειναν στην κεντρική διεύθυνση για τη θέση του επιστημονικού συνεργάτη, ως αντικαταστάτη του Roland Hampe.⁵⁶ Η γνωμοδότηση αναφέρει τον Gebauer πρώτο: «Πέρασε από το νότο τόσο ως σπουδαστής όσο και αργότερα ως υπότροφος. Υπήρξε και βοηθός της διοίκησης του Ινστιτούτου, όπου άφησε πολύ καλές εντυπώσεις. Τον προηγούμενο χρόνο διεξήγαγε αυτόνομα ανασκαφές στον Κεραμεικό προς απόλυτη ικανοποίηση του διευθυντή της ανασκαφής. Η συναναστροφή του με ξένους αλλά και η συντροφικότητά του αποτελούν χαρακτηριστικά αντάξια της θέσης του επιστημονικού συνεργάτη. [...] Από τους τρεις, ο Δρ Gebauer πρέπει σίγουρα να προτιμηθεί, καθώς είναι ο αρχαιότερος και ωριμότερος όλων». Το κείμενο τελειώνει με τη φράση: «Σας παρακαλώ ταπεινά να γνωμοδοτήσετε υπέρ του Δρος Gebauer για αυτή τη θέση».

Τον Ιούλιο του 1937 ωστόσο η απάντηση από τα κεντρικά ήταν αρνητική. Το Υπουργείο Εκπαίδευσης του Ράιχ είχε αποφασίσει υπέρ του Ulf Jantzen για τη θέση. Ο Schede ισχυρίζεται ότι δεν επελέγη με ποιοτικά αλλά με κομματικά κριτήρια.⁵⁷ Εντούτοις, για να ικανοποιηθεί ο Kübler, προτάθηκε να προσληφθεί ο Gebauer στον Κεραμεικό ως εξωτερικός συνεργάτης με σύμβαση έργου.⁵⁸

Δύο χρόνια αργότερα, ο Wrede είχε καλύτερη τύχη με την πρότασή του. Ο Gebauer έγινε από 1ης Ιανουαρίου 1940 «διετής επιστημονικός συνεργάτης» στο ΓΑΙ Αθηνών.⁵⁹ Η διαδικασία υποβολής των αιτήσεων δείχνει ότι, τουλάχιστον από το 1939, η κομματική ταυτότητα μέλους στο εθνικοσοσιαλιστικό κόμμα ήταν προϋπόθεση για την πρόσληψη. Ο Wrede αξιολόγησε τον Gebauer με τη διπλή του ιδιότητα, τόσο με αυτή του διευθυντή του ΓΑΙ

7. Αποδεικτικό διορισμού της 20ής Ιανουαρίου 1940 (Πηγή: BArch R 4901/17535, φάκελος Kurt Gebauer).

Αθηνών –άρα επιστημονικά– όσο και με αυτή του αρχηγού του ναζιστικού κόμματος στην Ελλάδα –άρα πολιτικά. Η ακόλουθη γνωμοδότηση εστάλη το 1939 στο Υπουργείο Εκπαίδευσης του Ράιχ στο Βερολίνο (εικ. 7):

«Σε συμφωνία με τον διευθυντή του παραρτήματος των Αθηνών, κ. Wrede, προτείνω τους εξής για τη θέση:

1. Δρ Kurt Gebauer
2. Δρ Siegfried Lauffer
3. Δρ Walter Gross

Και οι τρεις υποψήφιοι είναι μέλη του κόμματος. Η γνωμοδότηση τού εδώ κομματικού αρχηγού μού εστάλη από το παράρτημα εξωτερικού της επιστημονικής υπηρεσίας του κόμματος και την εσωκλείω. [...] Ο Δρ Gebauer, γεννηθείς το 1909, κατέθεσε τη διδακτορική του διατριβή σχετικά με τις αναπαραστάσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου στο Μόναχο το 1935 και έλαβε την υποτροφία Wülffing από το Αρχαιολογικό Ινστιτούτο. Απασχολήθηκε για ένα διάστημα στο Berliner Museum και είναι τώρα

πάλι στην Αθήνα. Δύο ακόμη πρόσφατες εργασίες του είναι οι: “Ελληνικές λουτρικές εγκαταστάσεις στον Κεραμεικό των Αθηνών” [Griechische Badeanlagen am Kerameikos in Athen] (μαζί με τον Johannes) και “Τα πρωτοαττικά αγγεία στο Antiquarium του Βερολίνου” [Die Frühattischen Vasen des Antiquariums in Berlin] (μαζί με τον R. Eilmann). Αυτόν τον καιρό ασχολείται με την τοπογραφία της Αργολίδας. Από το 1933 είναι μέλος των SS. [...] Είμαι και εγώ, συμφωνώντας με τον κ. Wrede, υπέρ του πρώτου υποψηφίου Δρος Gebauer, καθώς είναι περισσότερο εξοικειωμένος με τις συνθήκες της χώρας». ⁶⁰

Kurt Gebauer

Το επιστημονικό έργο

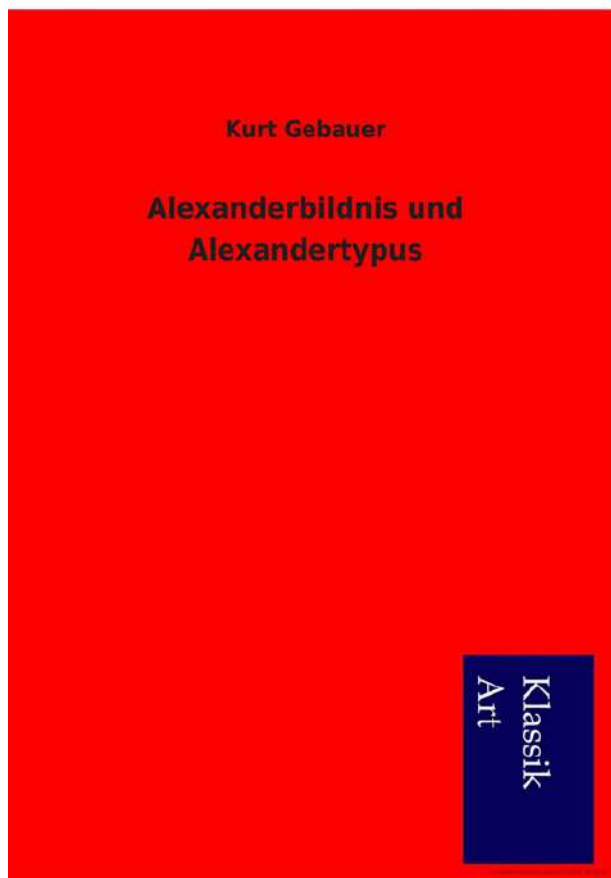
Το επιστημονικό έργο του Kurt Gebauer είναι ιδιαιτέρως πλούσιο. Η διδακτορική του διατριβή, την οποία ολοκλήρωσε υπό τον Ernst Buschor το 1935, εξετάζει τα πορτρέτα του Μεγάλου Αλεξάνδρου

και εκδόθηκε το 1938 στην περιοδική έκδοση *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts Athen* ⁶¹ (εικ. 8).

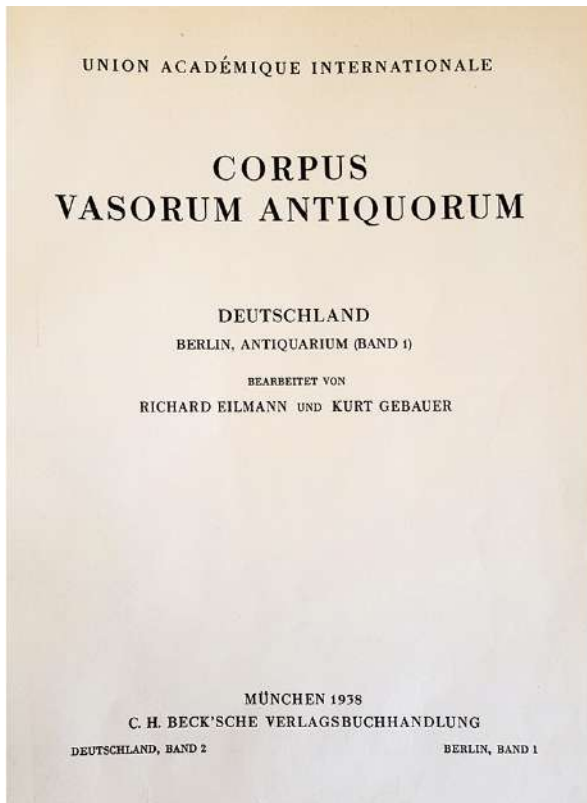
Το 1938 ο Gebauer εξέδωσε μαζί με τον Richard Eilmann ένα *corpus* των πρωτοαττικών αγγείων του Βερολίνου ⁶² (εικ. 9).

Τεκμήρια της επιμέλειας αλλά και των πολύ-πλευρων ενδιαφερόντων του Gebauer αποτελούν και οι πολλές ανασκαφικές εκθέσεις που έχουν δημοσιευθεί μεταξύ του 1938 και 1942 στην περιοδική έκδοση *Archäologischer Anzeiger*. Υπήρξε προφανώς σε θέση να εντυφεί σε πολλά και διαφορετικά θέματα, εποχές και μεθόδους μέσα σε ελάχιστο χρόνο ⁶³ (εικ. 10).

Ως απεσταλμένος της Εταιρίας Μελέτης της Κληρονομιάς των Προπατόρων (Ahnenerbe) υπό την αιγίδα των SS διεξήγαγε μεταξύ του 1938 και 1939 εκτενείς επιφανειακές έρευνες στην Πελοπόννησο (εικ. 11). Σε μία δημοσίευσή του ευχαριστεί τον «διευθυντή της υπηρεσίας» Karl Kübler, ο

8. Διδακτορική διατριβή του Kurt Gebauer με τον τίτλο *Alexanderbildnis und Alexandertypus* (Πηγή: Έκδοση του Salzwater-Verlag GmbH. Εικόνα από το AM 63/64, 1938/39).

9. Η έκδοση Corpus Vasorum Antiquorum Βερολίνο 1938 (Πηγή: CVA Berlin Antiquarium).

10. Ευρήματα από τον Κεραμεικό (Πηγή: Archäologischer Anzeiger 1942).

FORSCHUNGEN IN DER ARGOLIS

Korinthia

Im Auftrag und mit Unterstützung der Lehr- und Forschungsgemeinschaft 'Das Ahnenerbe' beginne ich im Winter 1938/39 das Gebiet von Korinth. Für die Vermittlung sei dem Abteilungsleiter herzlich gedankt. Die Forschungen wurden in derselben Absicht durchgeführt wie die Begehung der Epidauria im Vorjahre (vgl. AA. 1938, 559), nur wurde der Blick hier vor allem auf die vorgeschichtlichen Siedlungen gerichtet. Die Untersuchung kann infolge der Größe des Raumes, der im Rahmen der jetzigen Eparchie Korinth gefaßt wurde, also Sikyon, Tenea, Kleonai, Nemea, Phlius miteinbezogen, noch nicht als abgeschlossen gelten. Zunächst wurden die prae-historischen Grabungen der Amerikaner in Alt-Korinth, Mylos Cheliotu, Koraku, Gonia, Zygyries besucht, um gut erhaltene, originale Scherben aufzulesen, die die meist stark verwitterten von unbe-

11. Απόσπασμα από τις εκθέσεις του Gebauer, Έρευνες στην Αργολίδα – Κορινθία (Πηγή: Archäologischer Anzeiger 1939).

12. Ο Gebauer σε μια ανασκαφή
(Πηγή: Αρχείο της οικογένειας Gebauer).

οποίος του είχε αναθέσει την αποστολή.⁶⁴ Ο Gebauer δεν ήταν τότε επίσημος συνεργάτης του ΓΑΙ Αθηνών για αυτό και εξαρτάτο από συμβόλαια περιορισμένου χρόνου και εξωτερική χρηματοδότηση. Στην Επιδαυρία πραγματοποίησε επίσης μικρής έκτασης ανασκαφές, τις οποίες και δημο-

σίευσε το 1940 στα *Neue Jahrbücher für Antike und deutsche Bildung*.⁶⁵

Φωτογραφίες της οικογένειας στην Κατοχή δείχνουν τον αρχαιολόγο σε διάφορες στιγμές κατά την εργασία (εικ. 12, 13).

13. Ο Kurt Gebauer
μαζί με τον Karl Kübler
κατά τη διάρκεια
διαλείμματος
από τη δουλειά
(Πηγή: Αρχείο
της οικογένειας Gebauer).

14. Ο Gebauer (αριστερά) με το στρατηγό Wilhelm List (με τροπικό κράνος) μαζί με έναν υπασπιστή στην Επίδαυρο (Πηγή: Αρχείο της οικογένειας Gebauer).

Kurt Gebauer

Η δράση του κατά τη διάρκεια της Κατοχής

Ως αρχαιολόγος και συνεργάτης του ΓΑΙ Αθηνών ο Gebauer συνόδευε κατά τη διάρκεια της Κατοχής επίσημους προσκεκλημένους και συνεργάτες της Βέρμαχτ σε αρχαιολογικούς χώρους.

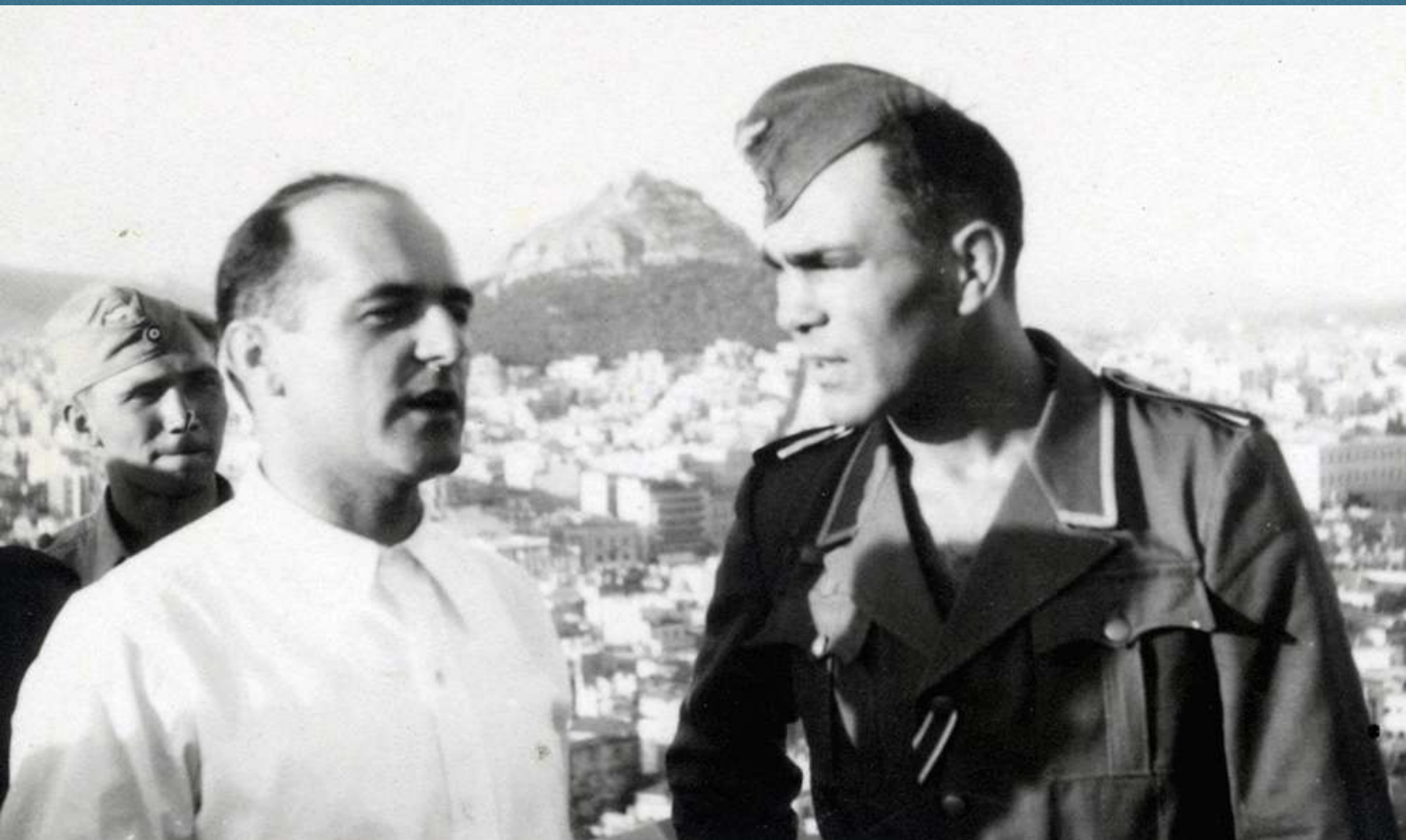
Μία φωτογραφία τον δείχνει να συνοδεύει τον στρατηγό List⁶⁶ στην Επίδαυρο. Ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι ο ίδιος φοράει πολιτικά (εικ. 14).

Μία άλλη φωτογραφία τον δείχνει μαζί με τον διάσημο πυγμάχο Max Schmeling, ο οποίος το 1941 έπεσε ως αλεξιπτωτιστής στην Κρήτη.⁶⁷ Και εδώ φοράει πολιτικά (εικ. 15).

Kurt Gebauer

Οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον

Ο Gebauer ήταν νυμφευμένος με την κατά το ήμισυ Ελληνίδα Christine Ott και μαζί απέκτησαν τρία παιδιά (εικ. 16). Ο ίδιος προερχόταν από μάλλον φτωχικό περιβάλλον. Είχε γεννηθεί στην Κάτω Σιλεσία. Ο πατέρας του ήταν υποδηματοποιός και πέθανε νωρίς. Η σύζυγός του, Christine Ott, ήταν από την πλευρά της μητέρας της Ελληνίδα και προερχόταν από ευκατάστατη οικογένεια. Το πιστοποιητικό γάμου (εικ. 17) δείχνει μια μακρά παράδοση εμπόρων (από την πλευρά του πατέρα) και γεωκτημόνων (από την πλευρά της μητέρας) (εικ. 18). Μία από τις τελευταίες φωτογραφίες δείχνουν τον Gebauer μαζί με τον μικρό του γιο, τον πατέρα του Gregor Gebauer (εικ. 19).

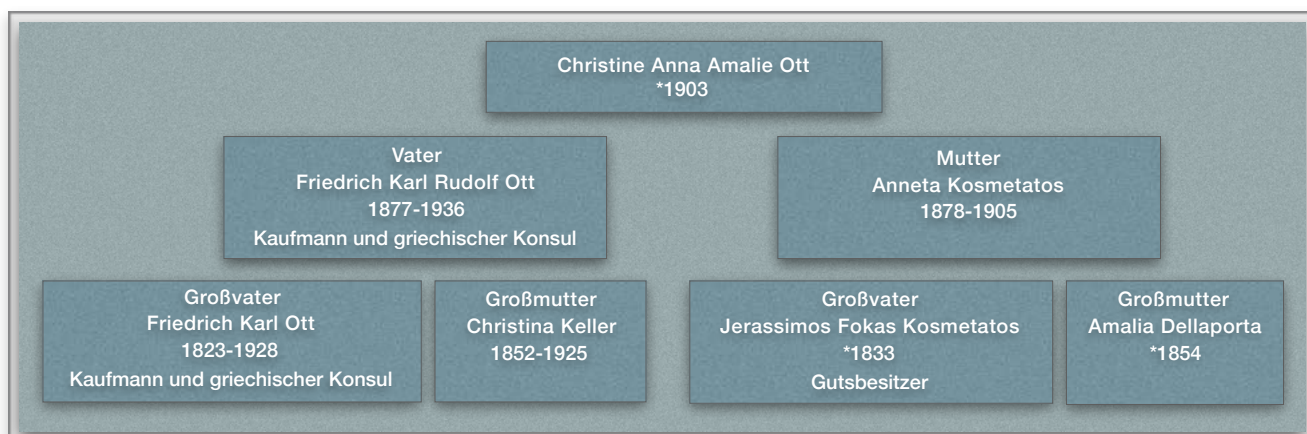
15. Ο Kurt Gebauer μαζί με τον Max Schmeling στην Αθήνα: «Α πρόπος, ήμουν πριν από λίγο καιρό με τον Max Schmeling στον βράχο [της Ακρόπολης], ένας πραγματικά ασυνήθιστος άνθρωπος, απολύτως απλός αλλά σε καμία περίπτωση πρωτόγονος. Τα αιχμηρά του μάτια αντελήφθησαν αμέσως το λεγόμενο “πρόβλημα της γωνιακής τριγλύφου” στον Παρθενώνα. Μάτια αιλουροειδούς». Γράμμα του Kurt Gebauer προς τη μητέρα του, 17.06.1941 (Πηγή: Αρχείο της οικογένειας Gebauer).

16. Ο Gebauer (με χλαίνη της Βέρμαχτ) με τη σύζυγο και τον γιο του, πιθανόν στα περίχωρα των Αθηνών (Πηγή: Αρχείο της οικογένειας Gebauer).

17. Πιστοποιητικό γάμου με την Christine Anna Amalie Ott, στις 25.07.1939
(Πηγή: BArch R 4901/17535, φάκελος Kurt Gebauer, 1939).

18. Πρόσφατο οικογενειακό
δέντρο της Christine Anna
Amalie Ott, συζύγου του Kurt
Gebauer.

19. Ο Kurt Gebauer
μαζί με τον γιο του
(Πηγή: Αρχείο
της οικογένειας Gebauer).

20. Ο Kurt Gebauer σε μια ξενάγηση με στρατιωτικούς της Βέρμαχτ στην Ακρόπολη. Δεξιά, με τα γυαλιά, ο ιερέας του στρατεύματος Johannes Radtke (Πηγή: Αρχείο της οικογένειας Gebauer).

Kurt Gebauer

Η στάση του απέναντι στον ναζισμό

Λίγα πράγματα γνωρίζουμε σχετικά με τη στάση του Gebauer ως ναζί. Από το 1933 έως το 1935 ήταν μέλος των SS και από το 1937 μέλος του εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος. Σε μια γνωμοδοτική επιστολή του 1939, ο Max Wegner τονίζει:

«Ο Δρ Gebauer είναι από 1ης Μαΐου 1937 μέλος του εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος. Από 1ης Νοεμβρίου 1933 και μέχρι την 1η Οκτωβρίου 1935 υπήρξε μέλος των SS και υπηρέτησε στο τάγμα Casella του Μονάχου. Λαμβάνοντας υπόψη την παραμονή του στο εξωτερικό –Ελλάδα– απολύθηκε τιμητικά από τα SS την 1η Οκτωβρίου 1935. Η παλαιότερη συνεργασία του με τα SS αλλά και η ταυτότητα μέλους του κόμματος αποδεικνύουν κατά τη γνώμη μου ότι είναι ανά πάσα στιγμή έτοιμος να προσφέρει όλες του τις υπηρεσίες στο εθνικοσοσιαλιστικό κράτος».⁶⁸

Όπως ήδη προανέφερα, ο Gebauer διεξήγαγε έρευνες στην Ελλάδα για λογαριασμό της Εταιρείας Μελέτης της Κληρονομιάς των Προπατόρων Ahnenerbe υπό την αιγίδα των SS. Προτιμάτο δε

προφανώς για τις αρχαιολογικές ξεναγήσεις υψηλόβαθμων στρατιωτικών στην Ελλάδα (εικ. 20). Δεν είναι γνωστό αν η θέση του απέναντι στο ναζιστικό καθεστώς άλλαξε κατά τη διάρκεια της Κατοχής. Στα προσωπικά του έγγραφα υπάρχουν ωστόσο ενδείξεις ότι εντός του ΓΑΙ Αθηνών υπήρχαν ίντριγκες και τεταμένες καταστάσεις, οι οποίες επηρέασαν αρνητικά τον Gebauer.⁶⁹ Αν αυτές είχαν να κάνουν με την πολιτική κατάσταση και την όξυνση του πολέμου, πρέπει να διερευνηθεί εις βάθος.

Kurt Gebauer

Ο ρόλος του και οι ευθύνες του κατά την Κατοχή

Η αρμοδιότητα του Gebauer να διεξάγει αρχαιολογικές ξεναγήσεις αποδείχθηκε μοιραία.

Σε μια από τις ξεναγήσεις του στο Μουσείο του Κεραμεικού στις 9 Νοεμβρίου 1941 εκλάπη ένας μελανόμορφος γραπτός πίνακας. Όλες οι ενδείξεις συγκλίνουν ότι η κλοπή έγινε από κάποιον Γερμανό αξιωματικό.⁷⁰ Αυτό το μοιραίο περιστατικό συνέβη έναν περίπου χρόνο πριν από τον θάνατο του Gebauer. Κατόπιν, έπρεπε να ολοκληρώσει τις διαπραγματεύσεις με τα ελληνικά υπουργεία

21. Ο κλεμμένος μελανόμορφος πίνακας από το μουσείο του Κεραμεικού (Πηγή: Lullies 1946).

σχετικά με τις απαλλοτριώσεις των οικοπέδων γύρω από τον Κεραμεικό.

Ο πίνακας, με σκηνή πρόθεσης,⁷¹ δεν ξαναεμφανίστηκε και έχει συμπεριληφθεί στην τράπεζα δεδομένων «Lost Art»⁷² (εικ. 21).

Το 1946 κυκλοφόρησε η έκθεση με τίτλο «Ζημίες των αρχαιοτήτων έκ του πολέμου καί των στρατών Κατοχής», όπου δηλώνεται ρητά η παρουσία του Gebauer κατά την κλοπή του πίνακα.⁷³ Στην έκθεση αναφέρονται και άλλοι Γερμανοί αρχαιολόγοι (Wilhelm Kraiker,⁷⁴ Karl Kübler,⁷⁵ Gabriel Welter⁷⁶), οι οποίοι δεν έπραξαν τα απαραίτητα για την προστασία των αρχαίων στην Ελλάδα. Αφήνεται να εννοηθεί ότι συμμετείχαν σε κλοπές ή παράνομες δωρεές αρχαίων. Οι κατηγορίες δεν είχαν ωστόσο την έκταση ή τις συνέπειες που είχαν για τον Gebauer, ο οποίος και θεωρήθηκε υπεύθυνος, αντιπροσωπευτικά, για όλους τους Γερμανούς αρχαιολόγους στην Ελλάδα, για συμπεριφορά αντιδεοντολογική ή και εντελώς ανεύθυνη.

Ένας λόγος για τον οποίο είναι πιθανό να συνέβη κάτι τέτοιο αποτελεί το γεγονός ότι οι υπόλοιποι αρχαιολόγοι επέζησαν του πολέμου και, εν μέρει, συνέχισαν τη δράση τους στην Ελλάδα: Ο Welter παρέμεινε στην Ελλάδα και νυμφεύθηκε το 1950 Ελληνίδα.⁷⁷ Ο Kraiker έγινε καθηγητής στο Κίελο και εξέδωσε, μαζί με τον Kirsten, το έργο *Griechenlandkunde*.⁷⁸ Ο Kübler συνέχισε τις εκδόσεις για τον Κεραμεικό, χωρίς όμως να επιστρέψει ξανά στην Ελλάδα μετά τον πόλεμο.⁷⁹

Επιπλέον, το Μουσείο του Κεραμεικού λειτούργησε εκ νέου το 1941 ύστερα από πίεση των κατοχικών δυνάμεων και χρησιμοποιήθηκε για έρευνα, προπαγάνδα και για τη δημόσια εικόνα. Άλλα

μεγάλα μουσεία στην Ελλάδα παρέμειναν ανενεργά κατά τη διάρκεια του πολέμου και λειτούργησαν πάλι σταδιακά μετά το 1950. Ήδη από το 1940 πολλά σημαντικά εκθέματα είχαν ασφαλιστεί σε κιβώτια και θησαυροφυλάκια.⁸⁰ Ειδικά στο μουσείο, που σύμφωνα με τους Έλληνες αρχαιολόγους άνοιξε παράνομα, σημειώθηκε κλοπή την οποία οι Γερμανοί συνάδελφοι δεν μπόρεσαν να εμποδίσουν. Και αυτό το γεγονός προκάλεσε θυμό και πικρία για τους υπεύθυνους.

Στις 14 Νοεμβρίου 1941 ο Gebauer περιγράφει σε ένα γράμμα στη μητέρα του την κατάσταση στην Αθήνα. Εκπλήσσεται από την κλοπή του αρχαίου πίνακα, αλλά δεν δίνει πολύ μεγάλη σημασία στο γεγονός. Οι απαλλοτριώσεις στον Κεραμεικό και τα οργανωτικά ζητήματα γύρω από αυτές αποτελούν πολύ σημαντικότερο θέμα: «Από προχτές βρέχει και κάνει πολύ κρύο. Παρ' όλα αυτά η δουλειά συνεχίζεται στον Κεραμεικό: τα χρυσά ενώτια δεν τα γνωρίζεις, θα σου στείλω φωτογραφίες από αυτά και από το χρυσό στεφάνι. Χτες ήμουν στον Έλληνα υπουργό Πολιτισμού. Ίσως τελικά καταφέρουμε να ανταλλάξουμε τα οικοπέδα αντί να τα εξαγοράσουμε με μεγαλύτερο κόστος. Ο κ. Thomashausen ανήγγειλε και επισήμως τα 16.000 μάρκα στον Boehringer. Τη Δευτέρα θα παραλάβω ένα τσεκ ύψους 3.000 μάρκων για να ξεκινήσει η μετεγκατάσταση των ενοικιαστών. Προηγουμένως πρέπει να επισκευαστούν μόνο τα υπάρχοντα παραπήγματα. Μπόρεσα να βρω και λίγη βενζίνη για την απομάκρυνση των μπάζων αλλά πρέπει διαρκώς να είμαι επί ποδός. Από το μουσείο εκλάπη και ένας μικρός πίνακας, όπως φαίνεται, την ώρα που ήμουν εκεί με τους αξιωματικούς του αεροπορικού επιτελείου. Στην αίθουσα εισήλθαν και άλλοι – απρόσκλητοι. Το αυτοκίνητο το αφήνω πια τη νύχτα στο γκαράζ του απέναντι σπιτιού».⁸¹

Kurt Gebauer

Δημόσια εικόνα στην Ελλάδα

Σε μεταγενέστερες αναφορές και ειδικά στην εκτενή δημοσίευση του Βασίλειου Πετράκου σχετικά με την τύχη των αρχαίων στην Κατοχή⁸² ο Gebauer κατηγορείται ότι δεν δήλωσε την κλοπή του πίνακα άμεσα στις ελληνικές αρχές.⁸³ Από τότε το όνομα «Gebauer» συνδέθηκε άρρηκτα με την κλοπή. Ακόμη και σε νεώτερες συνεντεύξεις και άρθρα (*Καθημερινή* 2012, συνέντευξη του προϊστορικού αρχαιολόγου Σπύρου Ιακωβίδη επίσης το 2012, εικ. 22) ο Gebauer παραμένει στιγματισμένος.⁸⁴

ΑΘΗΝΑΙ — Κεραμεικός

Τὴν 9 Νοεμβρίου 1941 ἐκλάπη παρόντος τοῦ Γερμανοῦ ἀρχαιολόγου Gebauer καὶ ἄλλων Γερμανῶν πίναξ γραπτὸς μελανόμορφος ἐξαιρετικῆς τέχνης μετὰ παραστάσεως προθέσεως νεκροῦ. (Διαστάσεις: 0.245 X 0.167. Αὐξ. ἀριθ. εὑρετηρίου Μουσείου Κεραμεικοῦ 677).

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ

«Οἱ Γερμανοὶ, κυρίως, ἀρχαιολόγοι ἀλλάζαν με εὐχαρίστηση ρόλους. Ὡς στρατιωτικοὶ ἀρχαιολόγοι τήρησαν τὰ προσχήματα καὶ τοὺς ἐλληνικοὺς νόμους με τὴν τροχὴν τῆς κατακτητῆς καὶ ὄχι με τὴ διακριτικότητά του ἐπιστήμονα, πρῶην φίλου καὶ πρῶην συμφοιτητῆ των Ἑλλήνων». Ὅπως σημειώνει ὁ κ. Πετράκος ἐξέχασαν ὅτι ἡ κατάκτηση τῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τὸν στρατὸ τους δὲν τοὺς ἔδωσε κανένα δικαίωμα ἐπὶ τὴν χώρα καὶ τὰ μνημεῖα τῆς, πέρα ἀπὸ αὐτὸ που δίνει ἡ βία». Τὶ ἀκολούθησε; Παράνομες ἀνασκαφές, προσβλητικὴ συμπεριφορὰ, ἀπειλητικὰ ἐγγράφα καὶ πιέσεις πρὸς τοὺς πρῶην φίλους καὶ συναδέλφους. Στὴν Κρήτη κατέστρεψαν τὸν μινωικὸ βασιλικὸ τάφο των Ἰσσιπάτων, στὴ Δῆλο στὶς 8/9/1941 ὁ Ἰταλὸς στρατιωτικὸς διοικητὴς Κυκλάδων Τζοβάνι Δούκα ἦταν προσβλητικὸς: «οἱ ἀξιωματικοὶ ἐλεηλάτουν τὰς προθήκας (τοῦ μουσείου), οἱ στρατιῶται ἀνοίξοντες τὸ συρτῆριον τῆς τραπέζης, ἐνθα ἐπωλούντο τὰ εἰσιτήρια, ἀφῆρσαν περὶ τὰς χιλίας πεντακοσίας δραχμὰς». Λίγους μῆνες ἀργότερα στὸ Μουσεῖο Κεραμεικοῦ κατὰ τὴ διάρκειαν ξενάγησιν Γερμανῶν κλάπηκε πῆλινος μελανόμορφος πίνακας που εἰκόνιζε πρόθεσιν νεκροῦ. Ὁ Kurt Gebauer που ξεναγοῦσε «δὲν ἔκρινε σκόπιμον καὶ συνδελφικὸν οὐδὲ τὸν διευθυντὴν τοῦ Μουσείου να εἰδοποιήσῃ δι' ἐν τῶσον σοβαρὸν συμβάν».

22. Αναφορές για τον Kurt Gebauer στα ελληνικά ΜΜΕ – εφημερίδες, τηλεόραση, ίντερνετ (Πηγή: Ίντερνετ – Απόσπασμα ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ «Ζημία τῶν ἀρχαιοτήτων ἐκ τοῦ πολέμου καὶ τῶν στρατῶν Κατοχῆς» 1946, ἀρθρο τῆς Καθημερινῆς καὶ συνέντευξη τοῦ Σπύρου Ἰακωβίδη στὴ ΝΕΤ τὸ 2012).

Επιθυμία μας εἶναι νὰ συμβάλουμε με περαιτέρω ἐρευνα στὴ δημιουργία μιᾶς πιο διαφοροποιημένης καὶ ἰσως πιο δίκαιης εἰκόνας τοῦ ἀρχαιολόγου Kurt Gebauer στὴν Ἑλλάδα. Ἰδανικὸ θὰ ἦταν ἡ συμβολή μας νὰ προσφέρει καὶ στὴν ἐσχισία τῆς κλοπῆς τοῦ πίνακα ἀπὸ τὸν Κεραμεικὸ.

Σημειώσεις

1. Εὐχαριστῶ θερμότητα τὴν Katja Sporn, ἡ ὁποία προώθησε καὶ στήριξε τὴν ἐν λόγω ἐρευνα. Σχετικὰ με τὴν ἐξέλιξί της, πληροφορίες μποροῦν νὰ ἀντληθοῦν ἀπὸ τὴ σελίδα τοῦ ΓΑΙ: <http://www.dainst.org/project/2356126> (τελευταία πρόσβαση: Ἰούλιος 2017). Θέλω νὰ ἐκφράσω καὶ τὴν ευγνωμοσύνη μου στὴν Νατάσα Σιουζουλή γιὰ τὴν ἐλληνικὴ μετάφραση.
2. Π.χ. τὰ ἀρχεῖα τοῦ ΓΑΙ Βερολίνου καὶ τοῦ ΓΑΙ Αθηνῶν, τὸ Πολιτικὸ Ἀρχεῖο τοῦ Υπουργείου Ἐξωτερικῶν (PAAA), τὸ Ἐθνικὸ Ἀρχεῖο (BArch), τὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἐθνικῆς Υπηρεσίας γιὰ τὰ ντοκουμέντα τῆς Στάζι (BStU), τὸ ἀρχεῖο τοῦ τμήματος Inscriptiones Graecae τῆς Ἀκαδημίας των Ἐπιστημῶν Βερολίνου-Βραδεμβούργου (IG, BBAW), τὸ Κέντρο Ἀρχαιολογικῆς Ἑρευνας καὶ Κατάρτισης τῆς Ρηνανίας (LVR-AFZ).
3. Π.χ. τὸ ἀρχεῖο τοῦ Υπουργείου Πολιτισμοῦ, ἡ Υπηρεσία Διπλωματικῶν καὶ Ἱστορικῶν Ἀρχείων, ἡ Ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, τὸ Ἑλληνικὸ Λογοτεχνικὸ καὶ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο, τὸ ἀρχεῖο τοῦ Ἐθνικοῦ Ἱστορικοῦ Μουσείου, τὸ

Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τοῦ Παν/μίου Αθηνῶν, τὸ Ἀρχεῖο Ἐφημερίδων τῆς Βουλῆς.

4. Π.χ. τῆς Γερμανικῆς Σχολῆς Αθηνῶν (DAS), τῆς Γερμανικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης (DST), τοῦ Γερμανικοῦ Συλλόγου «Φιλαδέλφεια», τῆς Γερμανικῆς Προτεσταντικῆς Ἐκκλησίας των Αθηνῶν (DEKA), τοῦ Γερμανικοῦ Ἐπιστημονικοῦ Ἰνστιτούτου (DWI). Ἐνα ἐνδιαφέρον καὶ μέχρι στιγμῆς ἐλάχιστα ἐρευνηθὲν θέμα ἀποτελοῦν οἱ σχέσεις τοῦ ΓΑΙ Αθηνῶν με τὶς ἄλλες ξένες σχολές καὶ ἰνστιτούτα στὴν Ἑλλάδα. Καὶ στὰ ἀντίστοιχα ἀρχεῖα ἀναμένεται νὰ ὑπάρχει πολὺ καὶ ἐνδιαφέρον υλικὸ (ευγενικὴ πληροφόρηση των Natalia Vogeikoff-Brogan καὶ Anja Luensdorf-Mourier).
5. Πβ. Hampe 1950, Hampe 1955, Jantzen 1986, Jantzen 1995, Hiller 1995, Brands-Maischberger 2012, Brands-Maischberger 2016.
6. ΓΑΙ Βερολίνου, κεντρικὸ ἀρχεῖο, παλαιὸ μὴτρώο, ντοσιέ 10-40, ἀπόσπασμα κειμένου τοῦ Ludwig Curtius τῆς 7ης Ἰουλίου 1947. Ὁ Curtius ἀναφέρεται σὲ μιὰ συζήτηση με τὸν Σουηδὸ ἀρχαιολόγο Erik Sjöqvist, ὁ ὁποῖος εἶχε λίγο πρὶν ἐπισκεφθεῖ τὴν Ἑλλάδα.
7. Στὴν πτυχὴ αὐτὴ γίνεται μέχρι σήμερα ἀναφορὰ στὰ: Πετράκος 1994, Πετράκος 1995, Πετράκος 2011, Πετράκος 2013, Χαμηλάκης 2012, Τιβέριος 2013, Κουτσούκος 2016.
8. Π.χ. τὸ πρόγραμμα «National-Socialist Archaeology in Europe and its Legacies» ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Ὁλλανδικοῦ Ἰνστιτούτου Σπουδῶν Πολέμου, Γενοκτονίας καὶ τοῦ Ολοκαυτώματος (NIOD, τὸ πρῶην Ὁλλανδικὸ Ἰνστιτούτο Τεκμηρίωσης Πολέμου): <http://www.niod.nl/en/projects/national-socialist-archaeology-europe-and-its-legacies> (τελευταία πρόσβαση: Ἰούλιος 2017).

9. Οι επιμέρους ερευνητικές ενότητες παρουσιάζονται στη σελίδα του ΓΑΙ: <https://www.dainst.org/forschung/netzwerke/forschungcluster/cluster-5/konzept> (τελευταία πρόσβαση: Ιούλιος 2017).
10. Conze 2010.
11. Görtmaker 2016.
12. Wegeler 1996, Hanel 2014, Schmidt 2015.
13. www.mpg.de/9787000/kwg-im-nationalsozialismus-publikationen (τελευταία πρόσβαση: Ιούλιος 2017).
14. Baensch 2016.
15. Τυχαία ανακάλυψη ήταν, π.χ., η φωτογραφία του ΓΑΙ Αθηνών με τη σβάστικα στην πρόσοψη (εικ. 1). Εφόσον επρόκειτο για καρτ-ποστάλ, θα πρέπει να έτυχε μιας σχετικής διάδοσης στη δεκαετία του 1930. Δεν έχει μείνει ωστόσο παρά αυτό το μοναδικό ντοκουμέντο, το οποίο βρίσκεται στο αρχείο του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου των Αθηνών. Σε προσωπικά φωτογραφικά άλμπουμ αρχαιολόγων υπάρχει σχετικό υλικό. Βλ. ΓΑΙ Βερολίνου, κεντρικό αρχείο, κληροδότημα Frank Brommer, κουτί 1, φωτογραφικό άλμπουμ.
16. Η σχέση των Georg Karo, Hans Möbius και Erich Boehringer π.χ. με τον Walther Wrede πέρασε πολλές φάσεις για αυτό και η στάση τους διαφοροποιείτο αναλόγως συχνά.
17. Διαφωτιστική εδώ είναι η περίπτωση του ιστορικού της αρχιτεκτονικής και αρχαιολόγου Hans Schleif (1902-1945). Η πρώτη του σύζυγος, Gisela Schleif, παρακάλεσε το 1953 τον Emil Kunze να βεβαιώσει ενόρκως ότι καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου ο Schleif δεν ασχολήθηκε παρά με επιστημονικό έργο. Το κείμενο, που συντάχθηκε προφανώς είτε από την ίδια την Gisela Schleif είτε από κάποιον δικηγόρο, τόνιζε emphaticά την παθητική και μάλλον τυχαία συμμετοχή του Schleif στα πολιτικά γεγονότα: «Δεν ενδιαφέρονταν καθόλου τον Schleif τίτλοι και υπηρεσιακές θέσεις που του δόθηκαν κατά τη διάρκεια της επιστημονικής του δραστηριότητας. Δεν χρησιμοποίησε ποτέ την εξουσία που του προσέδωσαν τίτλοι όπως του "Obersturmbannführer" κ.λπ., αλλά ασχολήθηκε αποκλειστικά με το επιστημονικό του έργο». Η ένορκη βεβαίωση εξαφάνισε στη χήρα σύνταξη και απάλλαξε τους συγγενείς (πρώην σύζυγο και κόρη) επισήμως από τη σχέση τους με έναν από τους «κύριους ενόχους». Τυπική περίπτωση προβολής είναι και το κείμενο της κόρης του, Edith Neukirch, η οποία πένω από 30 χρόνια μετά γράφει: «[Ανακάλυψα] τη βεβαίωση αποχαρκτηρισμού από ναζί [Entnazifizierungsbescheid] του πατέρα μου, για την οποία αγωνίστηκε η μητέρα μου ως κληρονόμος του. Αποδεικνύει περίτρανα τη "μη πολιτική" του δραστηριότητα ως μέλους των SS και για αυτό είμαι πολύ ευτυχισμένη.» Βλ. ΓΑΙ Αθηνών, αρχείο, κληροδότημα Klaus Herrmann, Gisela Schleif προς Emil Kunze, 22 Ιουνίου 1953. Aut., Edith Neukirch προς Klaus Herrmann, 27 Αυγούστου 1986 (ευγενική υπόδειξη από τον Reinhard Senff). Σχετικά με τους μηχανισμούς απώθησης, βλ. Matthias Neukirch (εγγονός του Hans Schleif) και Julian Klein στο θεατρικό έργο *Hans Schleif* (<http://www.artistic-research.de/projekte/aktuelle-projekte/hans-schleif>, τελευταία πρόσβαση: Ιούλιος 2017). Σχετικά με τη δραστηριότητα του Schleif στο πλαίσιο της Εταιρείας Μελέτης της Κληρονομιάς των Προπατόρων Ahnenerbe των SS και στην υπηρεσία πληροφοριών στην Αθήνα, βλ. Lehmann 2012, σ. 211 και υποσημ. 32, Klein 2016, σ. 335 και υποσημ. 274.
18. Βλ., π.χ., τα δημοσιευμένα απομνημονεύματα των Hampe 1955, Boehringer 1973, Jantzen 1995, Schefold 2003. Ηχηρά παραδείγματα στη Γερμανία είναι οι Günter Grass (1927-2015) και Walter Jens (1923-2013), οι οποίοι για χρόνια αποσιώπουν τη σχέση τους με το ναζιστικό σύστημα.
19. Το φαινόμενο των πολλαπλών αληθειών έχει χαρακτηριστεί ως «φαινόμενο Ρασμόν»: <http://www.fask.uni-mainz.de/user/kupsch/rashomon.html> (τελευταία πρόσβαση: Ιούλιος 2017). Σχετικά με τη «βιογραφική μνήμη», η οποία βασίζεται σε προσωπικές εμπειρίες και στην κοινωνική διάδραση, βλ. Assmann 1992, σ. 52.
20. Ενδεικτικά αναφέρω εδώ περιπτώσεις προφορικής ενημέρωσης από τον Peter Funke για τον Hans-Ulrich von Schoenebeck και τη θέση του σχετικά με την προστασία των έργων τέχνης στην Ελλάδα, από τον Πάντο Πάντο για τις προϊστορικές ανασκαφές στη Θεσσαλία, από τον Vladimir Milošić μετά την Κατοχή, από τον Klaus Hallof σχετικά με την αρχαιολογική δραστηριότητα του Walther Wrede κατά τη διάρκεια της ομηρίας του στα Σκόπια. Πολλές σχετικές πληροφορίες είναι στην κατοχή του Βασιλείου Πετράκου, ο οποίος ετοιμάζει ένα βιβλίο σχετικά με την ιστορία των αρχαιοτήτων στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της Κατοχής. Τον ευχαριστώ θερμότατα για σημαντικές υποδείξεις και συμβουλές.
21. BArch R901-69496, ο Georg Karo για τον καινούριο συνεργάτη Heinz Johannes, 28 Αυγούστου 1931.
22. Σχετικά με το νέο κτήριο του ΓΑΙ Αθηνών, βλ. προσεχώς αναλυτικά Nils Hellner, στα Πρακτικά του συνεδρίου «Το ΓΑΙ Αθηνών και οι δραστηριότητες γερμανών αρχαιολόγων στην Ελλάδα 1874-1933», ΓΑΙ Αθηνών και Μουσείο Μπενάκη, ΓΑΙ Cluster 5, 12-13 Δεκεμβρίου 2016. Βλ. επίσης Jantzen 1986, σ. 83 κ.εξ., ΓΑΙ Βερολίνου, κεντρικό αρχείο, παλαιό μητρώο 34-04, Georg Karo προς Theodor Wiegand, 5 Δεκεμβρίου 1935. Aut., βιογραφικό ντοσιέ Walther Wrede, Walther Wrede προς Erich Boehringer, 7 Φεβρουαρίου 1955.
23. Τιβέριος 2013, σ. 167 και σ. 191 εικ. 3. Το Μουσείο του Κεραμεικού κτίστηκε το 1937 σύμφωνα με τα σχέδια του Heinz Johannes. Χρηματοδοτήθηκε από τον γερμανο-αμερικανό επιχειρηματία και μαικήνα Gustav Oberlaender. ΓΑΙ Βερολίνου, κεντρικό αρχείο, κληροδότημα Theodor Wiegand, κιβώτιο 5, Georg Karo προς Theodor Wiegand, 23 Ιουλίου 1935: «Η επίσκεψή μου στον Oberlaender ήταν ιδιαίτερα επιτυχής. Ήταν θερμός [και] φιλικός όσο ποτέ και μου υποσχέθηκε άλλες 5.500 μάρκα, πρόσθετα στα 3.000 που ήδη έχει προσφέρει, ποσό που μάλλον πρέπει να αρκεί για την ανέγερση του Μουσείου του Κεραμεικού. [...] Η ανέγερση του μουσείου μου φαίνεται στην ανάγκη πιο σημαντική από την ανασκαφή στον Κεραμεικό τουλάχιστον για το 1937». Η επέκταση του μουσείου έγινε κατά τη δεκαετία του 1960 με την υποστήριξη των αδερφών Boehringer.
24. Lullies – Schiering 1988, σ. 333.
25. ΓΑΙ Αθηνών, αρχείο, ντοσιέ K 10 (πρώην αριθμός 37), Georg Karo προς Theodor Wiegand, 19 Απριλίου 1935: «Το κόστος για το ταξίδι του Johannes στην Ολυμπία, για τις εργασίες και τις μετρήσεις του, το παραθέτουμε εδώ. Στην Ολυμπία δεν προέβη απλώς σε παρατηρήσεις και μετρήσεις για την αναστήλωση ενός κίονα, αλλά προχώρησε και όλη τη δουλειά του Hege, βρήκε δηλαδή εργάτες και έβαψε καταλλήλως τη μεγάλη αίθουσα των αγαλμάτων του ναού».
26. ΓΑΙ Αθηνών, αρχείο, ντοσιέ K 10 (πρώην αριθμός 37), Georg Karo προς Theodor Wiegand, 23 Οκτωβρίου 1934: «Μιας και ο Johannes από το τέλος του μήνα δεν θα είναι πια βοηθός συνεργάτης, θέλουμε να τον χρησιμοποιήσουμε στον Κεραμεικό, όπου έχει με πολλά να ασχοληθεί, ειδικά στον τομέα που γνωρίζει καλύτερα. Παράλληλα θα φροντίζει και για τη συντήρηση του κτηρίου».
27. ΓΑΙ Βερολίνου, κεντρικό αρχείο, παλαιό μητρώο, ντοσιέ 34-04, Georg Karo «Σχετικά με το σχέδιο της αναστήλωσης κίωνων στο ναό του Δία στην Ολυμπία», Οκτώβριος 1935.
28. ΓΑΙ Βερολίνου, κεντρικό αρχείο, παλαιό μητρώο, ντοσιέ 34-04, Heinz Johannes «Προϋπολογισμός για την ολοκλήρωση της ανασκαφής στην Ολυμπία», 8 Νοεμβρίου 1935.
29. ΓΑΙ Αθηνών, αρχείο, κουτί 37, Georg Karo προς τα κεντρικά του Βερολίνου, 7 Απριλίου 1934. ΓΑΙ Βερολίνου, κεντρικό αρχείο, κληροδότημα Theodor Wiegand, κουτί 5, Georg Karo προς Theodor Wiegand, 6 Απριλίου 1934.

30. Ο Crome ήταν υπάλληλος μισθολογικής κλίμακας 10 (όπως και ο Ernst Homann-Wedeking αργότερα), βλ. ΓΑΙ Βερολίνου, κεντρικό αρχείο, παλαιό μητρώο, ντοσιέ 10-40, Max Wegner προς Armin von Gerkan, 8 Οκτωβρίου 1936. Δεν ελήφθη υπόψη για κάποια θέση επιστημονικού συνεργάτη. Αυτ., Walther Wrede προς Martin Schede, 14 Μαΐου 1937. Τη θέση του Crome ως τομεάρχη του εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος στην Αθήνα ανέλαβε το 1937 ο Dr. Urban από τη Γερμανική Σχολή Αθηνών. Αυτ., Georg Karo προς Martin Schede, 29 Ιουνίου 1937. Από ένα κείμενο του von Gerkan συμπεραίνουμε εντάσεις μεταξύ των Wrede και Crome. Βλ. ΓΑΙ Βερολίνου, κεντρικό αρχείο, παλαιό μητρώο, ντοσιέ 34-04, Armin von Gerkan προς Martin Schede, 23 Νοεμβρίου 1936: «Αυτό όμως που με εκπλήσσει είναι το γεγονός ότι ήδη πριν από τρεις εβδομάδες ο Crome είπε σε τρίτους στην Αθήνα ότι δεν υπάρχει αμφιβολία σχετικά με την αναγόρευσή μου. Και εδώ ωστόσο μπορούν να υπάρχουν κρυφές βλέψεις. Διότι πρώτον, όπως έχει ειπωθεί, και ο ίδιος ο Crome έχει, σε σχέση με τη ανάλυση της θέσης του τομεάρχη, βλέψεις και δεύτερον, είναι ηλίου φαινότερον ότι θέλει να βρίσκεται σε ετοιμότητα στην Αθήνα διότι προσβλέπει σε υποτροφία από το Ίδρυμα Ερευνών [Notgemeinschaft] για να βγάλει από το λιμάνι του Πειραιά τα υπόλοιπα ανάγλυφα της Ακρόπολης και τρίτον, είναι αυτός που αντέχει περισσότερο, διότι αν διαδεχθεί τον Wrede σε όλες τις λειτουργίες, τότε μπορεί να περιμένει ώστε να διαδεχθεί και εμένα. Έτσι αποκτά κανείς χωρίς να το περιμένει έναν απρόσκλητο σύντροφο».
31. Krumme 2012, σ. 165 υποσημ. 61.
32. Lullies – Schiering 1988, σ. 333 κ.εξ. ΓΑΙ Αθηνών, αρχείο, ντοσιέ K 10 (πρώην αριθμός 37), Karl Scheffold προς Georg Karo, 19 Ιουλίου 1935: «Ο κ. Wrede είναι της άποψης ότι δεν είναι δυνατό να στερηθεί ο ίδιος τον Crome, τόσο λόγω του κόμματος όσο και λόγω [του περιοδικού *Athener Mitteilungen*]. Αυτ., Johann Friedrich Crome προς Georg Karo, 13 Αυγούστου 1935: «Πιστεύω ότι είμαι πια αρκετά ώριμος και νομίζω ότι και η μοίρα του Έθνους το καλεί, ώστε να μην καθυστερήσω άλλο αλλά να κάνω το βήμα να αντιμετωπίσω τη ζωή με μια γυναίκα στο πλάι μου. Ελπίζω να μη μου αρνηθείτε τη σύμφωνη γνώμη σε αυτή μου την απόφαση που έλαβα κατόπιν ωρίμου σκέψης».
33. Η Isolde Stark ετοιμάζει μια εκτενή μονογραφία για τον Peek. Την ευχαριστώ θερμά για τις υποδείξεις της σχετικά με μη δημοσιευμένες πηγές. Σχετικά με τη δραστηριότητα του Peek στα SA, βλ. και Vigener 2012, σ. 78 υποσημ. 216. Σχετικά με τη συλλογή αρχαιοτήτων που ο Peek παράνομα μετέφερε στη Γερμανία βλ. προσεχώς αναλυτικά Γιώργος Καββαδίας στα Πρακτικά του συνεδρίου «Το ΓΑΙ Αθηνών και οι δραστηριότητες γερμανών αρχαιολόγων στην Ελλάδα 1874-1933», ΓΑΙ Αθηνών και Μουσείο Μπενάκη, ΓΑΙ Cluster 5, 12-13 Δεκεμβρίου 2016.
34. ΓΑΙ Αθηνών, αρχείο, κουτί 37, Georg Karo προς Max Wegner, 23 Οκτωβρίου 1934: «[...] καθώς εκτός αυτού ο Peek είναι αρχηγός της χιτλερικής νεολαίας και ο Crome καθοδηγητής των πολιτικών οργανώσεων, το Ινστιτούτο μας αποκτά τη θέση με τη μεγαλύτερη επιρροή μεταξύ των γερμανικών υπηρεσιών στην Αθήνα». Σχετικά με το σχεδιασμό του πανδοχείου της χιτλερικής νεολαίας στον κόλπο της Σαλαμίνας, βλ. PAAA, RAV Αθήνα 45, Εθνικοσοσιαλισμός, τ. 1, 1934-1936, κείμενο του Peek της 14ης Σεπτεμβρίου 1934: «Όλοι αυτοί οι περιπατητές που δεν είχαν τα μέσα, τα οποία είναι απαραίτητα για να μείνει κανείς σε ένα κάπως καθαρό ξενοδοχείο, διέμεναν μέχρι τώρα στο γυμναστήριο της Γερμανικής Σχολής ή στην τσάρτα του Αρχαιολογικού Ινστιτούτου».
35. Αναλυτικές πληροφορίες σχετικά με την πολιτική καριέρα του Peek κατά τη διάρκεια της ναζιστικής περιόδου βρίσκονται στο αρχείο της Εθνικής Υπηρεσίας για τα ντοκουμέντα της Στάζι: BStU, MfS, BV Χάλε, AOP 1124/63, κεντρικός τομέας V/6/II, 29 Οκτωβρίου 1959.
36. BStU, MfS, BV Χάλε, AOP 1124/63. ΓΑΙ Αθηνών, αρχείο, ντοσιέ B7 (πρώην αριθμός 39), Otto Walter «Αναφορά σχετικά με το προσωπικό και τη δραστηριότητα του παραρτήματος Αθηνών κατά την περίοδο 1 Απριλίου 1942 – 31 Μαρτίου 1943»: «Ως προς τις δημοσιεύσεις του παραρτήματος, εκδόθηκε ο τόμος 66, 1941, του περιοδικού *Athenische Mitteilungen*, την επιμέλεια του οποίου εξακολουθεί να έχει ο κ. W. Peek, ενώ ο τόμος 67, 1942, είναι προς έκδοση». ΓΑΙ Βερολίνου, κεντρικό αρχείο, παλαιό μητρώο, ντοσιέ 10-40, Martin Schede προς Roland Hampe, 15 Ιανουαρίου 1945: «Για την επιμέλεια των *Athenische Mitteilungen* εξακολουθεί να είναι υπεύθυνος ο καθηγητής Peek, ο οποίος απολύθηκε πάλι από τη Βέρμαχτ. Ας ευχρηστούμε ότι ένας τόμος που εδώ και καιρό είναι έτοιμος, μπορεί επιτέλους να τυπωθεί».
37. ΓΑΙ Βερολίνου, κεντρικό αρχείο, βιογραφικό ντοσιέ Kimon Grundmann, Kimon Grundmann προς Carl Weickert, 5 Μαρτίου 1946. Ο Kimon Grundmann ήταν προφανώς από την πλευρά της μητέρας του κατά το ήμισυ Έλληνας και ένας από τους πρώτους μαθητές της Γερμανικής Σχολής Αθηνών. Βλ. Barth 1937, σ. 6 κ.εξ., ΓΑΙ Αθηνών, αρχείο, ντοσιέ K12 (πρώην αριθμός 41): Άρθρο της *Neue Athener Zeitung* (NAZ) της 10ης Απριλίου 1937: «1887-1937. 40 χρόνια Γερμανική Σχολή Αθηνών. Αναμνήσεις του Kimon Grundmann.», Alram-Stern 2015.
38. ΓΑΙ Βερολίνου, κεντρικό αρχείο, βιογραφικό ντοσιέ Kimon Grundmann, βιογραφία μέχρι το 1962.
39. ΓΑΙ Βερολίνου, κεντρικό αρχείο, βιογραφικό ντοσιέ Kimon Grundmann, χρονολόγητη λίστα που περιλαμβάνει πάνω από δέκα ανασκαφές στην Ελλάδα μεταξύ 1927 και 1944. Αυτ., Kimon Grundmann προς Carl Weickert, 5 Μαρτίου 1946: «Ελπίζω σε καλό άστρο και με φαντάζομαι στο αθηναϊκό ινστιτούτο, όταν ξαναλειτουργήσει, ως θυρωρό, όπου θα ασχολούμαι με "απλούστατες χειρωνακτικές εργασίες" (καθαριότητα της βιβλιοθήκης και των υπόλοιπων αιθουσών) και θα έχω τη δυνατότητα να ασχολούμαι στον ελεύθερό μου χρόνο με την ελληνική προϊστορία».
40. Kunze-Goette 2010, σ. 8: «Ο Kimon Grundmann (1891-1968), τον οποίο πρέπει να γνώριζε καλά ο Buschor από τα χρόνια που πέρασε στην Αθήνα, γνωστός αρχαιολόγος της ελληνικής προϊστορίας, υπήρξε μοναδική περίπτωση, καθώς υπήρξε αυτοδίδακτος, χωρίς ακαδημαϊκή μόρφωση, αποδεικνύοντας τις γνώσεις του και ως ανασκαφέας αλλά και σε πολλά και καλώς θεμελιωμένα κείμενα για τα *Athenische Mitteilungen*. Ταυτόχρονα υπήρξε και ιδιαίτερα ταλαντούχος στο επιστημονικό σχέδιο, γεγονός που τον έκανε περιζήτητο και που αποτέλεσε την κύρια εργασία του αφότου έχασε λόγω του πολέμου την εργασία του ως διοικητικού υπαλλήλου στο αθηναϊκό ινστιτούτο».
41. ΓΑΙ Βερολίνου, κεντρικό αρχείο, κληροδόχη Theodor Wiegand, κουτί 5, Georg Karo προς Theodor Wiegand, 6 Απριλίου 1934: «Διότι κατά τη δύσκολη μεταστροφή των πεποιθήσεων που τελικά οδήγησε πολλούς από μας στο εθνικοσοσιαλιστικό κόμμα (Wrede, Scheffold, Johannes και Grundmann), μπόρεσα χωρίς αμφιβολία να βοηθήσω και είμαι ιδιαίτερα ευτυχής για το γεγονός ότι κανείς δεν έκανε το βήμα να ταχθεί στο κόμμα για λόγους συμφέροντος». Ο Carl Weickert αναφέρει σε μια βεβαίωση, την οποία είχε συντάξει ο Grundmann, την 1η Απριλίου 1935 ως ημερομηνία εισόδου στο κόμμα: «Έγινε μέλος στο πλαίσιο μιας γενικότερης εγγραφής ως μελών των Γερμανών που κατοικούσαν στην Αθήνα. [...] Η συμμετοχή του συνίστατο απλώς στην πληρωμή των ανάλογων εισφορών και στο να παραβρίσκεται σε συγκεντρώσεις όταν αυτό ήταν υποχρεωτικό». Βλ. ΓΑΙ Βερολίνου, κεντρικό αρχείο, βιογραφικό ντοσιέ Kimon Grundmann, Carl Weickert στις 26 Μαρτίου 1956.

42. ΓΑΙ Αθηνών, αρχείο, ντοσιέ B7 (πρώην αριθμός 39), Otto Walter «Αναφορά σχετικά με το προσωπικό και τη δραστηριότητα του παραρτήματος Αθηνών κατά την περίοδο 1 Απριλίου 1942 – 31 Μαρτίου 1943»: «Από τις 11 έως τις 19 Ιανουαρίου 1943 ο κ. K. Grundmann ερευνήσε ένα υστεροκλασικό νεκροταφείο κατόπιν διαταγής του τμήματος προστασίας έργων τέχνης και του διοικητή νότιας Ελλάδας που ήλθε στο φως στο χώρο του αεροδρομίου του Άργους κατά τη διάρκεια εργασιών υπό την αιγίδα της Λουφτβάφε. [...] Ο κ. Grundmann, παράλληλα με τη διοικητική του δραστηριότητα, ασχολήθηκε και με την επεξεργασία των αποτελεσμάτων των ανασκαφών του στο Άργος και στο Μοναστηράκι της Κρήτης».
43. ΓΑΙ Βερολίνου, κεντρικό αρχείο, βιογραφικό ντοσιέ Kimon Grundmann, βιογραφία μέχρι 1962: «Ιανουάριος 1953: Συμφωνία του Ομοσπονδιακού Υπουργείου Εσωτερικών για επαναπρόσληψη στο παράρτημα Αθηνών. Η πρόσληψη ωστόσο δεν κατέστη δυνατή διότι από ελληνικής πλευράς διατυπώθηκαν αστήρικτες κατηγορίες κατά του κ. Grundmann που αφορούσαν τη δράση του πριν από το 1945 στην Ελλάδα». Αυτ., αγγελία θανάτου του Kimon Grundmann: «Μακριά από την πολυαγαπημένη του πατρίδα πέθανε την 1η Φεβρουαρίου 1968 μετά από μακρά και σκληρή ασθένεια ο αγαπημένος μας σύζυγος, αδερφός, κουνιάδος και θεός Kimon Grundmann, αρχαιολόγος, στα 77 του χρόνια».
44. Jantzen 1986, σ. 64. Η δραστηριότητά του αυτή δεν συμπεριλαμβάνεται ωστόσο στο προαναφερθέν βιογραφικό του.
45. Το εν λόγω άρθρο επιθυμεί να προσφέρει μια πρώτη ματιά στις συνθήκες ζωής του Kurt Gebauer. Οι συγγενείς του διαθέτουν πλούσιο γραπτό και φωτογραφικό υλικό που πρόκειται να αξιολογηθεί και να παρουσιαστεί σε επόμενο βήμα. Επιθυμώ να ευχαριστήσω θερμότατα τον Gregor Gebauer για την πολύτιμη βοήθειά του και για την άδεια να δείξουμε ένα μέρος του υλικού εδώ.
46. Σε συνεργασία με τον Gregor Gebauer ξεχωρίζουμε τις εξής κατηγορίες προς διερεύνηση στη ζωή του Gebauer: α) οικογενειακό περιβάλλον, β) σπουδές και καριέρα, γ) δράση στο πλαίσιο της Εταιρίας Μελέτης της Κληρονομιάς των Προπατόρων (Ahnenerbe), δ) επιρροή του κύκλου Stefan George στον Kurt Gebauer στη Γερμανία και στην Ελλάδα, ε) πολιτική εξέλιξη 1933-1942, στ) αξίωμα και δράση κατά την Κατοχή, ζ) υστεροφημία στη Γερμανία και την Ελλάδα.
47. Βλ. παρακάτω, σημ. 83.
48. Η έρευνά μας θα επικεντρώσει στην προσωπική οπτική του Gebauer (όπως αποκρυσταλλώνεται σε γράμματα και στο ημερολόγιό του), καθώς και στον τρόπο με τον οποίο συμμετείχαν και αντιλαμβάνονταν τα πράγματα οι συγγενείς του. Βλ. και την προτεινόμενη δομή παραπάνω.
49. Το αεροπλάνο έπεσε στο Άσπερν, κοντά στη Βιέννη. Ο στρατός θεώρησε ότι επρόκειτο για ατύχημα, ωστόσο δεν έπαυαν και οι φήμες ότι μπορεί να επρόκειτο για σαμποτάζ.
50. Ο Gebauer κλήθηκε τον Σεπτέμβριο του 1942 στον στρατό. ΓΑΙ Αθηνών, αρχείο, κουτί B7, Otto Walter «Αναφορά σχετικά με το προσωπικό και τη δραστηριότητα του παραρτήματος Αθηνών κατά το οικονομικό έτος 1 Απριλίου 1942 – 31 Μαρτίου 1943»: «[Ο κ. K. Gebauer] διορίστηκε τον Αύγουστο από τη Βέρμαχτ στο πόστο του διερχόμενου. Τον Δεκέμβριο τραυματίστηκε θανάσιμα σε υπηρεσιακό αεροπορικό ταξίδι προς την Αθήνα. Οι έρευνες στην Αργολίδα και η ανασκαφή στον Κεραμεικό έχασαν με αυτόν τον τραγικό τρόπο τον πιστό, μακροχρόνιο συνεργάτη τους. Και τα δύο προγράμματα χρωστούν στην ακούραστη δράση του τη διαρκή προώθησή τους. [...] Ο κ. K. Gebauer, παράλληλα με τα καθήκοντά του ως επιστημονικού συνεργάτη, συμμετείχε ενεργά στην ανασκαφή του Κεραμεικού. Η τελευταία του σχετική έκθεση δημοσιεύθηκε στο περιοδικό *Archäologischer Anzeiger* 1942. Μετά την άδεια του από τα μέσα Ιουλίου μέχρι τα τέλη Αυγούστου 1942 κλήθηκε στον στρατό».
51. Lullies – Schiering 1988, σ. 333.
52. Ντοκουμέντα σχετικά με τις απαλλοτριώσεις των οικοπέδων γύρω από τον Κεραμεικό βρίσκονται στο Αρχείο του ελληνικού Υπουργείου Πολιτισμού (υπόδειξη της Αθηνάς Χατζηδημητρίου) και στο προσωπικό αρχείο της οικογένειας Gebauer (υπόδειξη του Gregor Gebauer).
53. ΓΑΙ Βερολίνου, κεντρικό αρχείο, παλαιό μητρώο, ντοσιέ 10-40, Walther Wrede προς Martin Schede, 13 Οκτωβρίου 1941 και 21 Μαΐου 1942. Αυτ., Karl Kübler προς τα κεντρικά του Βερολίνου σχετικά με τις «απεριόριστες δυνατότητες έρευνας» που ανοίγονται πλέον για το ΓΑΙ Αθηνών στην κατεχόμενη Ελλάδα, 26 Μαΐου 1941.
54. BArch R 4901/17535, φάκελος Kurt Gebauer, πρόταση ανακήρυξής του σε επιστημονικό συνεργάτη προς το Αρχαιολογικό Ινστιτούτο του Γερμανικού Ράιχ, 30 Δεκεμβρίου 1939.
55. Jantzen 1986, σ. 109.
56. ΓΑΙ Βερολίνου, κεντρικό αρχείο, παλαιό μητρώο, ντοσιέ 10-40, Walther Wrede προς Martin Schede, 21 Ιουνίου 1937.
57. ΓΑΙ Βερολίνου, κεντρικό αρχείο, παλαιό μητρώο, ντοσιέ 10-40, Martin Schede προς Walther Wrede, 21 Ιουνίου 1937 και 3 Αυγούστου 1937: «Δεν πιστεύω ότι το Υπουργείο έχει αρνητικά στοιχεία για τον Gebauer. Προφανώς υπερίσχυσε η επιθυμία να ληφθεί υπόψη ένας παλαιότερος κομματικός σύντροφος που ταυτοχρόνως έχει και τα επιστημονικά εφόδια».
58. ΓΑΙ Βερολίνου, κεντρικό αρχείο, παλαιό μητρώο, ντοσιέ 10-40, Walther Wrede προς Martin Schede, 28 Ιουλίου 1937: «Επιθυμούμε να βοηθήσουμε τον Gebauer λαμβάνοντας υπόψη ότι είναι από τους λίγους που εργάσθηκαν αυτόνομα στο πεδίο».
59. BArch R 4901/17535, φάκελος Kurt Gebauer, συνειμμένη σημείωση του Herman-Walther Frey, 20 Ιανουαρίου 1940.
60. BArch R 4901/17535, φάκελος Kurt Gebauer, Martin Schede προς Bernhard Rust, 15 Ιουλίου 1939.
61. Gebauer 1938, Gebauer 2013. Στο διαδίκτυο υπάρχει η άδεια δημοσίευσης του 2013 από τις εκδόσεις Salzwasser.
62. Eilmann – Gebauer 1938.
63. Gebauer 1939, Gebauer 1940a, Gebauer 1942.
64. Gebauer 1939, στήλη 268.
65. Gebauer 1940b.
66. Ο Wilhelm List (1890-1971) καταδικάστηκε το 1948 στην επονομαζόμενη «Δίκη των Στρατηγών της νοτιοανατολικής Ευρώπης» ως εγκληματίας πολέμου.
67. Grün ist unser Fallschirm – Max Schmeling und die Fallschirmjäger auf Kreta 1941: <https://www.youtube.com/watch?v=mlQEE4LTuzg> (τελευταία πρόσβαση: Ιούλιος 2017).
68. BArch R 4901/17535, φάκελος Kurt Gebauer, Max Wegner προς Bernhard Rust, 28 Σεπτεμβρίου 1939.
69. Προφορική πληροφορία του Gregor Gebauer.
70. Συνέντευξη του Βασίλειου Πετράκου, 13 Δεκεμβρίου 2015: <http://www.efsyn.gr/arthro/ta-mnimonia-vlaptoynsavara-kaita-mnimeia-tis-horas> (τελευταία πρόσβαση: Ιούλιος 2017).
71. Εικόνα του πίνακα: Lullies 1946, Brooklyn 1985, Πιπέλια 2014, διαδικτυακή δημοσίευση: http://www.academia.edu/9907132/The_looted_antiquities_in_Greece_during_World_War_II_case_studies_of_return_and_restitutions (τελευταία πρόσβαση: Ιούλιος 2017).
72. Υπόδειξη της Ελένης Πιπέλια, συνεργάτιδας του ελληνικού Υπουργείου Πολιτισμού. Βλ. επίσης: <http://provenanceresearch.org>, <http://www.lostart.de> και άρθρο στην *Καθημερινή* της 13ης Ιουλίου 2014: <http://www.kathimerini.gr/776077/gallery/epikairothta/ereynes/sta-ixnh-twn-klemmenwn-ths-katohs> (τελευταία πρόσβαση: Ιούλιος 2017).
73. «Ζημίες τών αρχαιοτήτων εκ του πολέμου καί τών στρατών Κατοχής» 1946, 9: «Τήν 9 Νοεμβρίου 1941 έκλαπτη παρόντος τοῦ Γερμανοῦ ἀρχαιολόγου Gebauer καί ἄλλων Γερμανῶν πίναξ γραπτὸς μελανόμορφος ἐξαιρετικῆς τέχνης μετὰ παραστάσεως προθέσεως νεκροῦ. (Διαστάσεις: 0.245

- χ 0.167. Αυξ. Αριθ. Ευρετηρίου Μουσείου Κεραμεικού 677)». Η έκθεση μπορεί να βρεθεί ολόκληρη στο διαδίκτυο: <http://anemi.lib.uoc.gr/metadata/4/2/9/metadata-1333521439-162633-20737.tkl> (τελευταία πρόσβαση: Ιούλιος 2017).
74. Αυτ., 18: «Μήλος. Κατά τήν έκτέλεσιν όχυρωματικών έργων περί τήν προϊστορικήν πόλιν Φυλακωπής εύρέθησαν εις τήν θέσιν Κοντύλι [...] περί τούς είκοσιν άθικτοι τάφοι, πλούσιοι εις λίθινα καί πήλινα κτερίσματα ποικίλως διακεκοσμημένα. [...] Τά εύρήματα ήσαν πολλά, θά έκπλήρουν δέ τουλάχιστον τέσσαρα μεγάλα κιβώτια, φαίνεται δέ νά ήσαν έξαιρετικώς ώραιοι. Ό λοχαγός [Rudolf Vollnhals] έχάρισεν εις τόν έπισκεφθέντα τήν Μήλον στρατηγόν Spreidel τινά τών εύρημάτων, κατά σύστασιν του συνοδεύοντος τόν στρατηγόν άρχαιολόγου Kraiker Wilhelm».
75. Αυτ., 13: «Κατά πάσαν πιθανότητα ό Γερμανός άρχαιολόγος Kübler συνοδευόμενος καί παρ' άλλων Γερμανών άξιωματικών άφήρεσε τήν 10 Ιουλίου 1941 τρία γλυπτά μάρμαρα έκ τής "Μαρμαρίας" τών Δελφών».
76. Αυτ., 11: «Ό Γερμανός άρχαιολόγος G. Welter καταγγέλλεται όπι κατά τόν Αύγουστον ή Σεπτέμβριον του 1941 έξήγαγε τέσσαρα ή πέντε πλήρη κιβώτια άρχαιοτήτων έξ Αίγινης. Τό περιεχόμενόν των δέν ήτο δυνατόν νά ταυτισθί, έπειδή ό ως άνω άρχαιολόγος διεξήγεν ένταύθα από πολλών έτών άνασκαφάς. Πάντως φαίνεται όπι έχει έξαφανισθί μία μεγάλη μαρμαρίνη έπιγραφή, ήν είχε παραδώσει εις αυτόν ό φύλαξ άρχαιοτήτων Αίγινης Γ. Μπήτρος».
77. Σχετικά με τον Gabriel Welter, βλ. Καλικούρδη 1962, Wünsche 1988, Πετράκος 2013, σ. 364. Παρουσίαση της ζωής και του έργου του Gabriel Welter από την οικογένειά του: <http://www.gabrielwelter.com/> (τελευταία πρόσβαση: Ιούλιος 2017).
78. Kirsten – Kraiker 1955. Το υλικό για το βιβλίο είχε συγκεντρωθεί όταν εργάζονταν στην υπηρεσία προστασίας έργων τέχνης, κατά την Κατοχή. Βλ. Hiller 1995, σ. 465 κ.εξ.
79. Ο Kübler συνέχισε, μετά τον πόλεμο, να έχει επαφές με πρώην συναδέλφους όπως οι Walther Wrede και Otto Wilhelm von Vacano. Βλ. Krumme 2012, σ. 176, επικρίσεις του Schiering 1991.
80. Βλ. εδώ αναλυτικά Πετράκος 1994, σ. 81 κ.εξ.
81. Αρχείο της οικογένειας Gebauer, Kurt Gebauer προς τη μητέρα του, 15 Νοεμβρίου 1941.
82. Β. Πετράκος, Τα αρχαία της Ελλάδος κατά τον πόλεμο 1940-1944, *Ο Μέντωρ* 7, τεύχ. 31 (Αθήνα 1994) σ. 69-85. Σύνοψη στο διαδίκτυο: <http://www.kankaleit.de/katochi.php> (τελευταία πρόσβαση: Ιούλιος 2017).
83. Πετράκος 1994, σ. 137: «Το άνοιγμα του Μουσείου του Κεραμεικού είχε σύντομα δυσάρεστες συνέπειες. Το απόγευμα της Κυριακής, 9 Νοεμβρίου 1941, κατά τη διάρκεια ξενάγησης Γερμανών αξιωματικών, κλάπηκε πήλινος μελανόμορφος πίνακας (677) που εικόνιζε πρόθεση νεκρού. Στο Μουσείο ξεναγούσε ο Kurt Gebauer (σκοτώθηκε το 1942 σε αεροπορικό δυστύχημα), ο οποίος, κατά την αναφορά του Μηλιάδη στο Υπουργείο, "δέν έκρινε σκόπιμον καί συναδελφικόν ούδέ τόν Διευθυντήν του Μουσείου [δηλ. τον Μηλιάδη] νά είδοποιήση δι' έν τόσον σοβαρόν συμβάν". Υπήρξε συνέχεια στο θέμα, η οποία δεν είναι του παρόντος». Βλ. επίσης http://www.kankaleit.de/zitat_4.php (τελευταία πρόσβαση: Ιούλιος 2017), Πετράκος 1994, σ. 127, σ. 131, σ. 137 κ.εξ., Τιβέριος 2013, σ. 167 και υποσημ. 21, σ. 176.
84. Άρθρο στην *Καθημερινή*, 26 Οκτωβρίου 2012: <http://www.kathimerini.gr/471752/article/politismos/arxeio-politismoy/otan-ta-arxaia-phgan-stokatafygio>. Συνέντευξη του Σπύρου Ιακωβίδη (1922-2013): <http://webtv.ert.gr/ert1/sta-akra/24okt2015-staakra/> (τελευταία πρόσβαση: Ιούλιος 2017).

ABSTRACT

History of the German Archaeological Institute at Athens during the National Socialist Era

An interim report

Dr. Alexandra Kankaleit

Archaeologist

Scientific associate of the German Archaeological Institute at Athens

Themes in Archaeology Magazine 2018, 2(1): 64 - 87

The links between archaeology and politics, and archaeology and war, have received a lot of attention recently –not only in Germany, but also worldwide, including in workshops, at congresses and in anthologies, with particular emphasis on the wars of the first half of the Twentieth century. As part of the «Cluster 5» network, the German Archaeological Institute has also been examining its own past. The main focus is on the actions and responsibilities of its leading staff during the National Socialist era. In July 2016, the DAI Athens launched the project «Reappraising the History of the German Archaeological Institute in Athens during the National Socialist Era». The aim is to conduct a detailed and critical study that will eventually form a monograph. In this text, our contribution and some initial results are presented.

Key words: Archaeology, Athens, DAI, excavations, German Archaeological Institute, Gebauer Kurt, Germany, Greece, Kerameikos, museums, National Socialism, Occupation, recollections, Second World War, subjective perception, theft of antiquities, traditional portrayal of historical events

Βιβλιογραφία

- Altekamp S., Klassische Archäologie und Nationalsozialismus, στο: *Kulturwissenschaften und Nationalsozialismus* (J. Elvert, J. Nielsen-Sikora), Stuttgart 2008, 167-209.
- Alram-Stern E., A.I. Kimon Grundmann und deutsche Forschungen in Thessalien vor dem Zweiten Weltkrieg, στο: *Die deutschen Ausgrabungen 1941 auf der Visviki Magula/Velestino. Die neolithischen Befunde und Funde* (E. Alram-Stern, A. Dousougli-Zachos), Bonn 2015, 11-16.
- Assmann J., *Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*, München 1992.
- Baensch T., Kratz-Kessemeier K., D. Wimmer (επιμ.), *Museen im Nationalsozialismus. Akteure – Orte – Politik*, Köln 2016.
- Barth W., *Geschichte der Deutschen Schule in Athen bis zum Ende des Weltkrieges*, Athen 1937.
- Boehringer R., Erich Boehringer, *Leben und Wirken*, Düsseldorf 1973.
- Brands G., Maischberger M. (επιμ.), *Lebensbilder. Klassische Archäologen und der Nationalsozialismus I*, Rahden 2012.
- Brands G., Maischberger M. (επιμ.), *Lebensbilder. Klassische Archäologen und der Nationalsozialismus II*, Rahden 2016.
- Brooklyn J. P., *Attic Black-figure Funerary Plaques*, Ann Arbor 1985, 215 ff. Nr. 33.
- Chapoutot J., *Der Nationalsozialismus und die Antike*, Darmstadt 2014.
- Conze E., Frei N., Hayes P., Zimmermann M., Weinke A., *Das Amt und die Vergangenheit. Deutsche Diplomaten im Dritten Reich und in der Bundesrepublik*, 2010.
- R. Eilmann, K. Gebauer, Frühattische Vasen, *Corpus Vasorum Antiquorum Deutschland 2*, Berlin 1, Berlin Antiquarium, Berlin 1938.
- Fittschen K., Gedenkfeier für Emil Kunze und Semni Karusu am 10. März 1995, *Athener Mitteilungen* 110, 1995, 1-11.
- Fittschen K., Von Athen nach Salzburg. Das Deutsche Archäologische Institut in Athen zwischen dem Anschluß Österreichs und dem Zusammenbruch des Deutschen Reiches, στο: *Hundert Jahre Österreichisches Archäologisches Institut Athen 1898-1998* (V. Mitsopoulos-Leon), 1998, 57-60.
- Fittschen K., Ulf Jantzen (1909-2000), *AM* 115, 2000, 1-10.
- Fleischer H., *Im Kreuzschatten der Mächte: Griechenland 1941-44. Okkupation, Resistance, Kollaboration*, Frankfurt am Main 1986.
- Fleischer H., Europas Rückkehr nach Griechenland. Kulturpolitik der Großmächte in einem Staat der Peripherie, στο: *Die Griechen und Europa. Außen- und Innenansichten im Wandel der Zeit*, (H. Heppner, O. Katsiardi-Hering), Wien 1998, 125-191.
- Flouda G., *Archaeology in the war zone: August Schörgendorfer and the Kunstschutz on Crete during World War II*, ABSA 2017, 1-37.
- Gebauer K., *Alexanderbildnis und Alexandertypus*, *AM* 63/64, 1938/39, 1-106.
- Gebauer K., Forschungen in der Argolis, *AA* 1939, 268-294.
- Gebauer K., Ausgrabungen im Kerameikos, *AA* 1940a, 308-362.
- Gebauer K., *Neue Ausgrabungen in der Epidauria, Neue Jahrbücher für Antike und deutsche Bildung* 3, 1940b, 180-188.
- Gebauer K., Grabung vor dem Dipylon, *AA* 1942, 203-258.
- Gebauer K., *Alexanderbildnis und Alexandertypus*, Paderborn 2013.
- Gehrke H.-J., *Die Rolle der deutschen Archäologie in Griechenland, στο: Meilensteine deutsch-griechischer Beziehungen*, (W. Schultheiss, E. Chrysos), Wien 2010, 119-126.
- Görtemaker M., Safferling C., *Die Akte Rosenberg. Das Bundesministerium der Justiz und die NS-Zeit*, München 2016.
- Χαμιλάκης Γ., *Το έθνος και τα ερείπιά του. Αρχαιότητα, αρχαιολογία και εθνικό φαντασιακό στην Ελλάδα*, Αθήνα 2012.
- Hampe R., Griechischer und englischer Kunstschutzbericht, *Gnomon* 1950, 1-17.
- Hanel M., *Normalität unter Ausnahmebedingungen. Die TH Darmstadt im Nationalsozialismus*, Darmstadt 2014.
- Heppner H., Katsiardi-Hering O. (επιμ.), *Die Griechen und Europa. Außen- und Innenansichten im Wandel der Zeit*, Wien 1998.
- Freifrau Hiller von Gaertringen J., *Deutsche archäologische Unternehmungen im besetzten Griechenland 1941-1944*, *AM* 110, 1995, 461-490.
- Jantzen U., *Einhundert Jahre Athener Institut, 1874-1974, Das Deutsche Archäologische Institut. Geschichte und Dokumente* 10, Mainz 1986.
- Jantzen U., *Anekdoten II: Kreta 1941-1942*, *AM* 110, 1995, 491-499.
- Junker K., *Das Archäologische Institut des Deutschen Reiches zwischen Forschung und Politik: die Jahre 1929 bis 1945*, Mainz 1997.
- Κουλικούρη Γ., *Αίγινα. Μέρος πρώτον (3000 π.Χ. - 395 μ. Χ.)*, Αθήνα 1962.
- Kambas C., Mitsou M. (επιμ.), *Hellas verstehen. Deutsch-griechischer Kulturtransfer im 20. Jahrhundert*, Köln 2010.
- Kirsten E., Kraiker W., *Griechenlandkunde*, Heidelberg 1955.
- Klein J., *Hans Schleif. Stationen der Biographie eines Bauforschers im Nationalsozialismus*, *Jdl* 131, 2016, 273-418.
- Korka E. (επιμ.), *Ξένες αρχαιολογικές σχολές στην Ελλάδα: από τον 19ο στον 21ο αιώνα. Foreign archaeological schools in Greece: from the 19th to the 21st century*, Αθήνα 2007.
- Koutsoukou F., *Die deutsche Kulturpolitik in Griechenland in der Zeit des Nationalsozialismus (1933-1944)*, Berlin 2008.
- Koutsoukou P., Christos Karouzos (1900-1967) und Semni Karousou (1897-1994), στο: *Lebensbilder. Klassische Archäologen und Nationalsozialismus Bd. 2*, (G. Brands, M. Maischberger), Rahden 2016, 327-342.
- Králová K., *Das Vermächtnis der Besatzung. Deutsch-griechische Beziehungen seit 1940*, Wien 2016.

- Krumme M., Walther Wrede (1893–1990), στο: *Lebensbilder. Klassische Archäologen und der Nationalsozialismus I*, (G. Brands, M. Maischberger), Rahden 2012, 159-176.
- *The British Committee on the Preservation and Restitution of Works of Art, Archives and other Material in Enemy Hands, Works of Art in Greece, the Greek Islands and the Dodecanese. Losses and Survivals in the War*, London 1946.
- Υπουργείον Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας, *Ζημίες των αρχαιοτήτων εκ του πολέμου και των στρατών κατοχής*, Αθήναι 1946.
- Kunze-Götte E., *Attisch weißgrundige Lekythen, Corpus Vasorum Antiquorum Deutschland 87*, München 15, München Staatliche Antikensammlung, München 2010.
- Kyrieleis H., Abteilung Athen, στο: *Beiträge zur Geschichte des Deutschen Archäologischen Instituts 1929 bis 1979*, (K. Bittel, W. Deichmann, W. Grünhagen, W. Kaiser, T. Kraus, H. Kyrieleis), Teil 1, Mainz, 1979, 41-64.
- Lehmann S., Hans Schleif (1902–1945), στο: *Lebensbilder. Klassische Archäologen und der Nationalsozialismus I*, (G. Brands, M. Maischberger), Rahden 2012, 214-218.
- Lindenlauf A., Georg Heinrich Karo. «Gelehrter und Verteidiger deutschen Geistes», *Jdl* 130, 2015, 259-354.
- Lindenlauf A., Georg Heinrich Karo (1872-1963), στο: *Lebensbilder. Klassische Archäologen und der Nationalsozialismus II*, (G. Brands, M. Maischberger), Rahden 2016, 55-78.
- Lullies R., *Attischschwarzfigurige Keramik aus dem Kerameikos*, *Jdl* 61-62, 1946-1947, 56 Nr. 1 Taf. 1, 1.
- Lullies R., Schiering W. (επιμ.), *Archäologenbildnisse. Porträts und Kurzbiographien von Klassischen Archäologen deutscher Sprache*, Mainz 1988.
- Mazower M., *Inside Hitler's Greece. The Experience of Occupation, 1941-44*, New Haven 1993.
- Mazower M., *Griechenland unter Hitler. Das Leben während der deutschen Besatzung 1941-1944*, Frankfurt 2016.
- Niemeier W.-D., Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Αθηνών – German Archaeological Institute at Athens, στο: *Ξένες αρχαιολογικές σχολές στην Ελλάδα από τον 19ο στον 21ο αιώνα. Foreign Archaeological Schools in Greece: 160 Years. Griechisches Kulturministerium*, (E. Korka), Athen 2005, 88-101.
- Näf B., Kammasch T. (επιμ.), *Antike und Altertumswissenschaft in der Zeit von Faschismus und Nationalsozialismus. Kolloquium Universität Zürich 14.-17. Oktober 1998*, Mandelbachtal 2001.
- Βογιατζή Ι., Μαρκασιώτη Ν., Χωριανοπούλου Μ. (επιμ.), Αθήνα: *η πόλη, οι άνθρωποι, τα γεγονότα από το Φωτογραφικό Αρχείο του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου 1859-1990. Athens: city, people, events from the Photographic Archive of the National Historical Museum 1859-1990*, Αθήνα 2016.
- Πετράκος Β., *Τα αρχαία της Ελλάδος κατά τον πόλεμο 1940-1944*, Mentor 7, Heft 31, Αθήνα 1994 69-185.
- Πετράκος Β., *Η περιπέτεια της ελληνικής αρχαιολογίας στο βίο του Χρήστου Καρούζου*, Αθήνα 1995.
- Πετράκος Β., Σέμνης Καρούζου, *Αρχαιολογικά Θέματα II*, Αθήνα 2011.
- Πετράκος Β., *Πρόχειρον Αρχαιολογικών 1828-2012*, Αθήνα 2013.
- Pipelia E., *The looted antiquities in Greece during World War II: case studies of return and restitutions*, Onlinepublikation, 2014.
- Richter H., *Griechenland zwischen Revolution und Konterrevolution (1936-1946)*, Frankfurt am Main 1973.
- Rösner C., *Η Αιώνια Έλλα: επιλογή άρθρων από εικοσαετή δημοσιογραφικήν δράσιν εις τας Αθηνάς*, Αθήνα 1944.
- Schauer C., Die "Sekretäre" des Sekretariats Athen und ihre Tätigkeit. Otto Walter (1910/11-1945), στο: *Hundert Jahre Österreichisches Archäologisches Institut Athen 1898-1998*, (V. Mitsopoulos-Leon), Athen 1998, 51-53.
- Schefold K., *Die Dichtung als Führerin zur Klassischen Kunst. Erinnerungen eines Archäologen*, Hamburg 2003.
- Schiering W., Karl Kübler, *Gnomon* 63, 1991, 380-383.
- Schoenebeck H. v., Kraiker W. (επιμ.), *Hellas: Bilder zur Kultur des Griechentums*, Burg bei Magdeburg 1943.
- Schmidt I., *Nach dem Nationalsozialismus. Die TH Darmstadt zwischen Vergangenheitspolitik und Zukunftsmanagement (1945-1960)*, Darmstadt 2015.
- Τιβέριος Μ., *ΜΝΗΣΘΗΤΕ ΤΩΝ ΕΝ ΤΟΙΣ ΠΟΛΕΜΟΙΣ ΠΑΡΑΛΟΓΩΝ. Οι αρχαιότητες στην κατοχή*, *PraktAkAth* 88, 2013, 159-202.
- Vignier M., «Ein wichtiger kulturpolitischer Faktor». *Das Deutsche Archäologische Institut zwischen Wissenschaft, Politik und Öffentlichkeit, 1918-1954*, Rahden 2012.
- Vignier M., Erich Boehringer (1897-1971), στο: *Lebensbilder. Klassische Archäologen und der Nationalsozialismus II*, (G. Brands, M. Maischberger), Rahden 2016, 309-325.
- Wegeler C., «... wir sagen ab der internationalen Gelehrtenrepublik»: *Alturumswissenschaft und Nationalsozialismus: das Göttinger Institut für Altertumskunde 1921-1962*, Wien 1996.
- Wlach G., Otto Walter, στο: *Hundert Jahre Österreichisches Archäologisches Institut Athen 1898-1998*, (V. Mitsopoulos-Leon), *SoSchrÖAI* 31, 1998, 113-114.
- Wünsche R., Gabriel Welter 1890-1954, στο: *Archäologenbildnisse. Porträts und Kurzbiographien von Klassischen Archäologen deutscher*, (R. Lullies, W. Schiering), Sprache, Mainz 1988, 246-247.